

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Hillerødhistorier

Titel:

Hillerødhistorier

Foto på forsiden:

Ireneus Cyranek

Redaktion:

Ole Lass Jensen, museumsdirektør,
Museum Nordsjælland

Ida Rosenstand Klahn, museuminspektør,
Museum Nordsjælland

Jørgen Christensen, provst,
Frederiksborg Slotskirke

Grafisk opsætning:

Agnieszka Lutomska, FrederiksborgCentret

Tryk:

kolofon.eu

Tak til:

HHM A/S
Hillerød Industri og Håndværkerforening
ARCnordic
Danbolig Hillerød
Danbolig Erhverv Hillerød
Nykredit
FrederiksborgCentret

Oplag

25.000

Forbehold for trykfejl.

Redaktionen afsluttet

10. maj 2017

21 AUG 2021 (R)

Indholdsfortegnelse

Forord.....	4
Frederiksborg Slot.....	6
Frederiksborg Slotskirke 400 år i 2017.....	16
Parforcejagtlandskabet i Gribskov og Store Dyrehave.....	30
Handel og industri i Hillerød.....	38
Uddannelsesbyen.....	46
Frederiksborgstutteriets historie.....	56
De formede byen.....	64
Fra kulturlivet.....	72
Litteraturliste.....	78

■ Forord

Vi fejrer Frederiksborg Slotskirkes 400 års fødselsdag i 2017. Men hvad med byens fødselsdag – hvorfor bliver den aldrig fejret? Svaret er enkelt: vi véd ikke, hvor gammel Hillerød er, i hvert fald ikke særlig præcist. Hillerød blev grundlagt engang i middelalderen, men der har levet mennesker på egnen længe før. Fra landskabet omkring byen kender vi fund helt tilbage til jægerstenalderen, og i ældre jernalder (500 f.Kr.-375 e.Kr.) blev der omkring det nuværende Hillerød anlagt mange små gårde. Gårdene blev ikke samlet i landsbyer, men lå spredt i terrænet som enkeltgårde.

I århundrederne efter Kristi fødsel skete der tilsyneladende en delvis affolkning af egnen, sådan som det også gjaldt andre nordøstsjællandske egne, og store områder sprang i skov. Først i middelalderen, i 1100- og 1200-årene, blev egnen igen tættere befolket. Hillerød må være anlagt på den tid, i en skovrydning, sådan som efterleddet "-rød" (rydning) antyder. "Hille" kommer nok af personnavnet Hilde eller Hilda – altså "Hildes rydning" eller "Hildas rydning".

Tidligt i landsbyens historie blev herregården Hillerødsholm opført. Gården lå på holmene, hvor Frederiksborg Slot senere blev opført, og den nævnes i skriftlige kilder første gang i 1275. Derimod ved vi ikke, hvor den middelalderlige landsby Hillerød lå, for der er ikke fundet rester af den, men man har peget på området øst for slotssøen. Vest for søen lå der i middelalderen en anden lille landsby, Ølskøb, der blev nedlagt på bud fra Christian 4. Landsbyen kendes kun fra skriftlige kilder, men den menes at have ligget, hvor kvarteret Nyhuse findes i dag. Måske skjuler resterne af gårdene fra middelalderens Hillerød og Ølskøb sig stadig et sted under byens huse og gader.

Med Frederik 2.s erhvervelse af Hillerødsholm i 1560, hans grundlæggelse af Frederiksborg Slot samt Christian 4.s ombygning af slottet i 1600-tallet knyttes Hillerøds historie uløseligt sammen med kongeslottet og Slotskirken.

Den samling Hillerødshistorier, du nu sidder med i hånden, er naturligvis ikke Hillerøds Historie, men den trækker nogle linjer frem til det billede af Hillerød, vi kender i dag. Når der er så begrænset plads som her, består udvælgelsen snarere i fravalg end tilvalg. Mange andre brikker i billedet kunne være medtaget, men i redaktionen håber vi, at vores "Hillerødshistorier" vil give lyst til at vide mere. Litteraturlisten bag i bogen giver talrige ideer til en tur på biblioteket, for det er, som bekendt, altid vigtigt at kende sin historie, hvis man vil kende sig selv!

Tak til alle forfattere og fotografer for hurtig levering med kort varsel. Tak for udlån af billeder og postkort, herunder tak til Det Nationalhistoriske Museum på Frederiksborg, Lennart Weber og Lokalhistorisk Arkiv for Hillerød Kommune. Tak til Nykredit, HHM A/S, Hillerød Industri og Håndværkerforening, ARCnordic, Danbolig Hillerød, Danbolig Erhverv Hillerød samt FrederiksborgCentret, der har gjort det økonomisk muligt at realisere idéen med at give Hillerøds borgere en række "Hillerødshistorier" i forbindelse med Slotskirkens 400 års fødselsdag og Slotssøbyfesten 9.-11. juni 2017. Rigtig god læselyst!

Ole Lass Jensen, museumsdirektør, Museum Nordsjælland
Ida Rosenstand Klahn, museuminspektør, Museum Nordsjælland
Jørgen Christensen, provst, Frederiksborg Slotskirke

Frederiksborg Slot

Af Thomas Lyngby, forskningschef ved Det Nationalhistoriske Museum på Frederiksborg

Den genskabte Neptunfontæne. Det Nationalhistoriske Museum på Frederiksborg, foto: Jens Lindhe.

Christian 4.s Frederiksborg

Christian 4. omskabte i 1600-årenes første årtier sit fodeslot til det mest storslåede renæssanceslot i Norden. Han lod bygningerne på de to nordlige øer rive ned og opførte nye omkring to forbundne slotsgårde. Omkring den indre slotsgård kom det trefløjede hovedslot til at ligge med sine store repræsentative sale og den nye slotskirke. Kongen, dronningen og andre medlemmer af den kongelige familie havde her deres suiter og stuer. Den midterste ø var flankeret af Slotsherrens Hus og Kancellihuset, hvorfra kongens riger og lande kunne styres, når han opholdt sig på Frederiksborg. Midt i den ydre gård blev opsat en fontæne med statuer af Neptun og andre guder støbt i bronze på Adriaen de Vries' værksted i Prag.

Neptunfontænen symboliserede den danske kongemagts herredømme over Østersøen – et herredømme, der var blevet stadfæstet med Christian 4.s sejr over Sverige i Kalmarkrigen (1611-13). Den svenske krigskadeerstatning gik blandt andet til udsmykningen af Frederiksborg Slot, og til Dansesalen fik kongen vævet tapeter i Nederlandene, der fortalte om hans liv og bedrifter, ikke mindst den sejrige krig. Frederiksborg Slot funkede i det ydre såvel som i det indre af farverige udsmykninger belagt med guld og sølv, og kongen engagerede de bedste håndværkere i Europa. Men magtbalancen i Norden tippede i løbet af 1600-årene. Christian 4.s søn, Frederik 3., oplevede, at det meste af Danmark – herunder også Frederiksborg – blev besat af svenske styrker. Før

Frederiksborg Slot med Frederik 3. til hest i forgrunden. Karl Georg Jensen malede i 1913 denne kopi efter det originale maleri, der findes på Gripsholm Slot i Sverige. Det Nationalhistoriske Museum på Frederiksborg, foto: Lennart Larsen.

Frederiksborg Slot har i århundreder givet Hillerød kolorit. Konger, dronninger, prinser, prinsesser, hoffolk, musikanter, kokke, kunstnere og håndværkere af international klasse har haft deres gang her. Slottet har haft en magnetisk tiltrækning på mennesker fra nær og fjern, så den ved slottet beliggende landsby kunne udvikle sig til en købstadslignende by. I dag, hvor slottet rummer Det Nationalhistoriske Museum, kommer der gæster fra alle kontinenter.

Allerede i middelalderen fandtes her en herregård, Hillerødsholm, som på skift var ejet af nogle af Danmarks kendteste adelsslægter, blandt andet familierne Hvide, Brok, Ulfeldt og Gøye. I 1500-årene blev en renæssancebygning opført af admiral Herluf Trolle og hans hustru Birgitte Gøye, der i dag måske kendes bedst fra bornerimet om hendes øjensmerter. Om hun virkelig led af sådanne er tvivlsomt, men sikkert er det, at kong Frederik 2. havde blik for Hillerødsholm og jagtmulighederne i de omkringliggende skove. I 1560 byttede kongen sig til Hillerødsholm, der fik sit nye navn Frederiksborg efter ham. Birgitte Gøye og Herluf Trolle fik i stedet Skovkloster ved Næstved, hvor de oprettede Herlufsholm Skole.

Frederik 2. fik ombygget og udvidet herregården, så den kunne tjene som kongeslot. På den sydligste af de tre øer, som Frederiksborg ligger på, findes stadig to runde tårne med kongens valgsprog og året for deres opførelse: "Mein Hoffnung

Birgitte Gøye til Hillerødsholm. Antageligt malet af Jacob Binck, ca. 1550. Det Nationalhistoriske Museum på Frederiksborg, foto: Lennart Larsen.

zu Gott allein 1562". På den midterste ø blev der opført en kirke, og også hovedbygningen på den nordlige ø blev udvidet. Her opholdt Frederik 2. sig ofte sammen med sin dronning Sophie, og det var på Frederiksborg, at hun i 1577 fødte deres ældste søn, den senere Christian 4.

Frederiksborg Slot på Frederik 2.s tid. Thomas Vibom malede i 1908-09 denne kopi efter det originale maleri fra ca. 1585, der i dag findes på Gripsholm Slot i Sverige. Det Nationalhistoriske Museum på Frederiksborg, foto: Lennart Larsen.

svenskerne trak sig tilbage, plyndrede de slottet for mange kostbarheder, herunder Neptunfontænenens figurer. Og de nøjedes ikke med at tage krigsbytte. Ruder blev smadret, lofter og døre hugget i stykker, og gulve blev ødelagt. Selv de blytækkede tage på Frederik 2.s runde tårne blev pillet ned og støbt om til kanonkugler. Danmark var blevet nabo til en stormagt, der ønskede at diktere sin vilje. Sverige havde krævet, at Christian 4.s vævede tapeter i Dansesalen skulle ødelægges,

fordi man fandt det forhånende, at de udstillede nederlaget en generation tidligere. Sådan gik det dog ikke. Før den svenske besættelse af Frederiksborg var tapeterne kommet i sikkerhed bag Københavns volde sammen med kirkens alter og prædikestol, og hvad man ellers kunne nå at redde. Men malerier, der viser slottets tidlige udseende, findes i dag i Sverige – de har givetvis tidligere hængt på Frederiksborg.

Den indre slotsgård: Processionen ved Christian 6.s salving i 1731. Bemærk de mange tilskuere, der har taget opstilling på slottets bygninger. Gouache udført af Johan Jacob Bruun i 1730'erne. Det Nationalhistoriske Museum på Frederiksborg, foto Kit Weiss.

Slottets brand i 1859. Hillerøds borgere betragter katastrofen fra søbredden. Malet af Ferdinand Richardt, 1859. Det Nationalhistoriske Museum på Frederiksborg, foto: Kit Weiss.

Enevældens Frederiksborg

Danmark kom på fode igen. Kongemagten blev i 1660 gjort arvelig, og den blev også uindskrænket, enevældig. Ingen jordiske valgte længere kongerne. Tidligere havde en ny konge skullet underskrive en håndfæstning, der satte grænser for hans magt. Først når kongen havde garanteret adelens privilegier med underskrivelse af håndfæstningen, blev kronen sat på hans hoved ved en særlig ceremoni i København. Den nye, arvelige og enevældige styreform krævede nye ritualer, der viste, at kongemagten nu kun stammede fra Gud.

Enevældens kroningsceremonier, de såkaldte salvinger, blev henlagt til Frederiksborg Slot. Kongen tog selv sin krone på, når han blev iført sin salvingsdragt i sit sengekammer. I Slotskirken blev han salvet af tre biskopper, hvorefter der blev holdt taffel på slottet. De, der ikke var inviteret indenfor, forsamlede sig i slotsgårdene, hvor der blev kastet mønter i grams og serveret mad og vin. Dagen blev afsluttet med festfyrværkeri. Således blev de enevældige konger salvet på Frederiksborg – Christian 5. i 1671, Frederik 4. i 1700,

Christian 6. i 1731, Frederik 5. i 1747, Frederik 6. i 1815 og Christian 8. i 1840. Kun Christian 7. blev salvet i København på Christiansborg Slot i 1767. Indtil det første Christiansborg stod færdigt, var Frederiksborg det største og mest imponerende slot, som den danske konge disponerede over – og allerede i 1794 brændte det vidunderlige nye rokokoslot i København.

Frederiksborg blev løbende istandsat og ombygget, så det passede til skiftende kongers behov og smag. Slottet var blandt de foretrukne opholdssteder uden for København. Under Christian 5. indrettedes den nuværende Audienssal og Gallerigangen, der fører ud til salen, i barokstil. Det var også Christian 5., der indviede Ridderordenskapellet i Slotskirken. Lige siden den tid har det været skik, at de fornemste danske riddere – i dag elefantridderne og storkorsridderne af Dannebrog – får hængt deres skjolde op her. Da Den Store Nordiske Krig endte i 1720 blev freden med Sverige underskrevet på Frederiksborg Slot. Efter krigen lod Frederik 4. anlægge en barokhave nord for slottet – den have, der blev genskabt i 1990'erne.

Detalje af landgangen på Øland 1612.

Tapetet blev genskabt i 1921 og hænger i dag i Riddersalen på Frederiksborg ligesom tidligere det originale, som blev bestilt i 1616-17 hos Karel van Mander (II) i Delft.

Det Nationalhistoriske Museum på Frederiksborg, foto: Roberto Fortuna.

Tak til sponsorer **NORDEA FONDEN**

HHM A/S

danbolig

ERHVERV | Hillerød

danbolig

Hillerød

ARCnordic

Nykredit

FrederiksborgCentret

– fokus på oplevelser...

Fotograf: Kirsten Drigsdahl

I 2017 fejrer vi Frederiksborg Slotskirkes 400 års fødselsdag. Her ses Christian 4.s valgprog: "Fromhed Styrker Rigerne" øverst på orgelfacaden.

Mange af Hillerøds hoteller og restaurationer havde gyldne tider, når der var markeder i Hillerød. Her ses gæstgiveriet "Linden". Tekst og postkort: Lennart Weber.

Nordsten, der producerede landbrugsmaskiner, havde hovedkontor i Slotsgade, og man kan på ejendommens facade se træk fra dengang Peder Nielsen drev fabrikken. Tekst og postkort: Lennart Weber.

I anden halvdel af 1700-årene begyndte Frederiksborg at virke for gammeldags som residens for det kongelige hof. Slottet havde dog stadig historisk og ceremoniel betydning, og det var også her, at man begyndte at samle den kongelige portrætsamling af danske og udenlandske fyrster tillige med personer, der havde haft en særlig betydning for fædrelandets historie.

Frederik 7. og slotsbranden

Efter Christian 8.s død og Frederik 7.s tronbestigelse i januar 1848 stod det hurtigt klart, at enevælden var færdig som styreform. Den nye konge blev derfor aldrig salvet som enevældig hersker på Frederiksborg, men slottet blev ikke glemt – tværtimod. Frederiksborg var Frederik 7.s foretrukne residens. Her boede kongen om vinteren, men også tit om sommeren.

Det var, mens kongen opholdt sig på slottet, at en voldsom brand ødelagde det meste af hovedslottets indre den 17. december 1859. Dansesalens tapeter, der havde overleveret den svenske besættelse 200 år tidligere, gik nu tabt. Slottets solide ydermure holdt dog stand. Heldigvis gik Audienshuset, Gallerigangen og alle bygningerne uden for hovedslottet helt fri af branden. Kirken holdt i første omgang, men dens nordlige hvælvinger styrtede senere ned.

Slottets genskabelse og Det Nationalhistoriske Museum

Slottets brand blev betragtet som en national katastrofe. En spontan landsindsamling, bidrag fra kongen og fra Rigsdagen gjorde det muligt at gå i gang med genopførelsen af slottets ydre – tage, gavle, tårne og spir – allerede i 1860. Indsamlingen blev organiseret af en komité, som kongen fik nedsat allerede en måned efter branden. Lokale indsamlingskomiteer blev dannet rundt om i landet, og genrejsningen blev et anliggende for hele Danmark.

Det lykkedes ret hurtigt under den energiske arkitekt Ferdinand Meldahls ledelse at bringe slottet under tag. I oktober 1861 blev der holdt rejsegilde, i 1864 var hovedslottets ydre færdigt, og kirken blev genindviet samme år. For midler fra et særligt lotteri og for specielle pengegaver blev nogle af de tidligere pragtrum rekonstrueret. Indretningen af alle de øvrige rum på slottet stod imidlertid tilbage, og endnu i 1870'erne var der ikke truffet beslutning om slottets fremtidige anvendelse.

Blandt de, der bidrog til Frederiksborgs genskabelse, skiller Carlsbergs grundlægger brygger J.C. Jacobsen sig ud. Han var parat til at ofre næsten, hvad det skulle være. Foruden at bidrage til genskabelsen af flere af pragtrumene, sørgede han for at få støbt kopier af Neptunfontænenes figurer i Sverige, så vandet atter kunne springe i den ydre slotsgård. Det var også ham, der foreslog at gøre det genrejste slot til et nationalhistorisk museum, hvor der skulle opbygges en samling af portrætter, historiemalerier og andre genstande, så en tur gennem museet blev som en vandring gennem Danmarks historie. Museet blev en realitet med et kongeligt reskript i 1878.

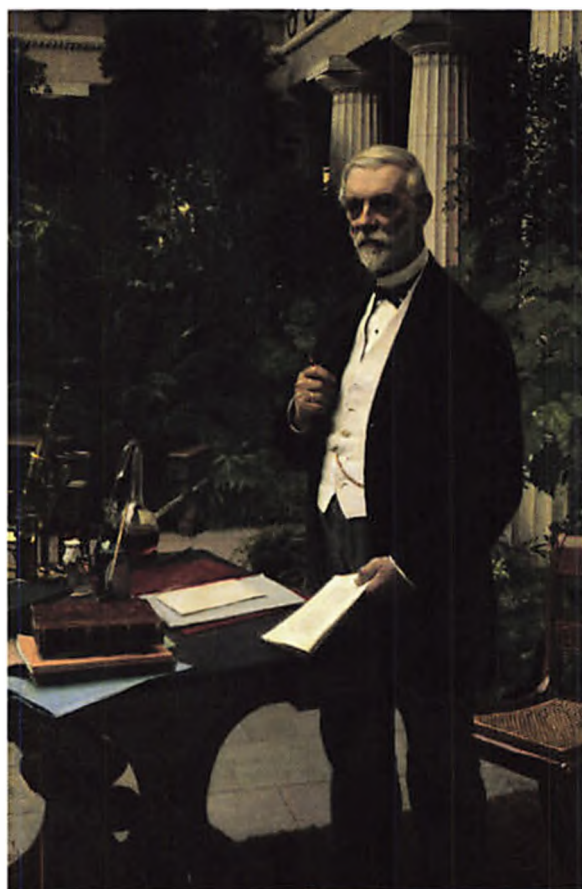
Bryggeren påtog sig at indrette passende lokaler for museet på slottet og at opbygge samlingerne – og for at sikre museets fremtid, blev det lagt ind under Carlsbergfondet som en særskilt afdeling. Museet fik til gengæld overdraget brugsretten til såvel de rekonstruerede rum som de stuer, der blev indrettet med særligt henblik på museet. Også forevisning af kirken blev henlagt til museet, og i begyndelsen af 1900-årene kom Audienssalen med. Museet oprettede i 1900-årenes første årtier sit eget gobelinværksted, så nogle af Christian 4.s tapeter til Dansesalen kunne genskabes.

Museets hovedområder er nu som ved oprettelsen at fortælle Danmarkshistorien fra middelalderen til nutiden, at være nationalt portrætgalleri og at formidle slottets historie. Museet er forblevet tro mod ideen om, at man i slottets møblerede stuer oplever historiens gang, sådan som den afspejler sig i begivenheder, persongalleriet og i stil og mode. Historien føres løbende ajour, både ved ny erhvervelser til de ældre samlinger og med portrætter og andre genstande, der fortæller om samtidshistorien.

Slot og museum tilhører ikke kun Hillerød, men hele Danmark. Det er staten, der vedligeholder slottet i det ydre, og Carlsbergfondet, der står for museet og slottets indre. Men det er borgerne og skolerne i Hillerød, der i det daglige er tættest på det pragtfulde bygningsværk, og som lettest kan følge med i museets nye særudstillinger mv. Til gengæld er Hillerøds borgere gode ambassadører, der udbreder kendskabet til det unikke Frederiksborg, hvor de kommer frem i ind- og udland.

Stue 42 på Det Nationalhistoriske Museum på Frederiksborg. Mobler og genstande afspejler tiden omkring år 1700. Portrætterne sætter ansigter på fremtrædende personer fra denne periode i Danmarkshistorien. Foto: Ole Haupt.

Brygger J.C. Jacobsen, grundlægger af Carlsberg Bryggerierne, Carlsbergfondet og Det Nationalhistoriske Museum på Frederiksborg. Malet af August Jerndorff, 1886. Det Nationalhistoriske Museum på Frederiksborg, foto: Ole Haupt.

Hotel Leidersdorff

Med slottet som nabo lå Hotel Leidersdorff i årtier på hjørnet af Slotsgade og Slangstrupsgade. Det hed oprindeligt Abels Gæstgiveri, men da Aksel Valdemar Leidersdorff, født 1831 af jodisk afstamning, overtog stedet i 1878 skiftede det navn. Gæstgiver Leidersdorff var som 34-årig kommet til Hillerød i 1865, hvor han forpagtede Stadt Copenhagen og Hotel København på Torvet. Efter en odelæggende brand i 1975 blev Leidersdorff revet ned, og det nuværende lejlighedskompleks blev opført.

Tekst og postkort: Lennart Weber.

Byens værtshuse

Hillerød var for 100 år siden rig på værtshuse, der levede godt af byens position som Nordsjællands centrale handelsby. Navnlig de to årlige markeder i maj og november samlede mange gæster.

Det samme gjorde dyrskuet. Et af byens mange værtshuse lå i starten af 1900-tallet i Slotsgade 25 lige ved siden af indgangen til Slotsarkaderne.

Tekst og postkort: Lennart Weber.

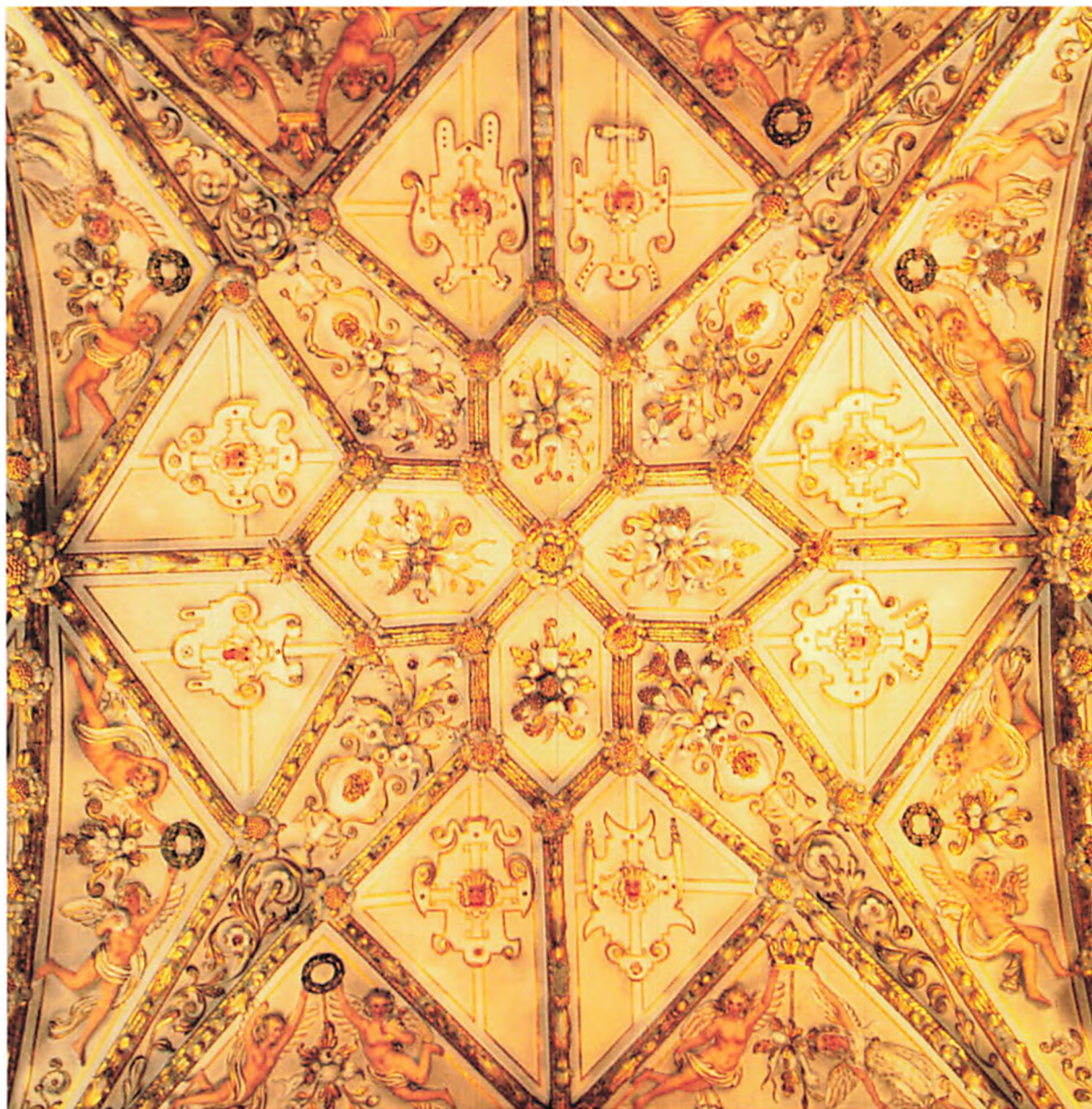
Caspar Finckes smedejernsgitter foran kongestolen.

Frederiksborg Slotskirke 400 år i 2017

Af Jørgen Christensen, provst ved Frederiksborg Slotskirke

De fleste kender Frederiksborg Slotskirke fra gudstjenester, barnedøb, konfirmationer, bryllupper og museumsbesøg. Her fortælles historien om, hvordan Christian 4.s private slotskirke blev hele Hillerøds kirke.

Selv om Hillerøds historie går meget længere tilbage, vil vi her begynde med Frederik 2.s mageskifte med Herluf Trolle i 1560. Kongen var interesseret i at samle krongodset i Nordsjælland, hvor de store skove gav mulighed for det perfekte jagtrevir. Her-

Slotskirkens stjernehvælv restaureret efter branden i 1859.

Foto: Mathias Juel Christensen

luf Trolle fik Skovkloster ved Næstved i bytte, det nuværende Herlufsholm, men udnævntes samtidig til lensmand på Frederiksborg med ansvar for det nye byggeri.

Det nye byggeri omfattede bl.a. den første Frederiksborg Slotskirke, der stod færdig i starten af 1563. Kirken blev revet ned allerede i 1612 for at give plads til Slotsherrens Hus. Da var byggeriet af Christian 4.s slotskirke allerede godt i gang som vestre fløj i det nye kongeslot. Fra Frederik 2.s første slotskirke har vi kun bevaret døbefont og oblatæske, begge mærket med FS (Frederik Secundum). Døbefonten står nu i nichen ved kongedøren, men blev brugt indtil 1920, hvor Christian 10. skænkede kopien af den omsmeltede originale sølvdøbefont til Slotskirken.

Frederiksborg Slotskirke blev taget i brug den 17. august 1617, hvor den nyansatte slotspræst Frederik Klyne i overværelse af Christian 4. holdt sin første gudstjeneste. Årstallet 1617 finder vi også på Caspar Finckes smedejernsgitter foran kongestolen - sammen med RFP, der er en forkortelse for kongens valgsprog REGNA FIRMAT PIETAS (Fromhed styrker rigerne).

Forud var gået 11 års intenst arbejde med at bygge kirkeflojen med både slotskirke, riddersal og klokketårn. Arkitekten bag er ukendt, og tegningerne findes ikke, men håndværkere, kunstnere og inspiration blev hentet fra hele Europa for at bidrage til dette prestigebyggeri, der på alle måder skulle signalere, at den danske konge kunne måle sig med de europæiske fyrster, og at han kendte sit ansvar som kirkens *summus episcopus*, overste biskop.

Frederiksborg Slotskirke set fra syd – uden stole som på Christian 4.s tid.

Kongestolen overfor prædikestolen hvor Christian 4. sad under gudstjenesterne.

Den lutherske konges private kapel

Efter reformationen, der begyndte i 1517 med Martin Luthers opslag af 95 teser på kirkeporten i Wittenberg, og i dansk sammenhæng blev gennemført af Christian 3. ved en kuplignende fængsling af de katolske biskoper i 1536 – ja, så blev kongen med et slag kirkens faktiske leder. Ikke blot konfiskerede kongen kirkens store jordbe-

siddelser, han overtog også en stor del af kirkens tiendeindtægter og fik retten til at udnævne kirkens biskoper.

For at forstå betydningen af Frederiksborg Slotskirke, er det altså vigtigt at huske, at den blev bygget og frem for alt indrettet og udsmykket som kongens helt private kirke, kun beregnet for ham selv, dronningen og de ansatte ved hoffet. Der er

Christian 4.s monogram på bænkegavlens topstykke.

direkte adgang fra de private gemakker til kongens og dronningens bedekamre i nordenden, og lige overfor prædikestolen er kongestolen placeret.

Europæisk inspiration

Inspirationen rækker tilbage til Slotskirken i Wittenberg og fyrstekapellet i Torgau, som Luther selv indviede den 5. oktober 1544, og som blev startskud og idealtypen for en perlerække af lutherske fyrstekapeller i Dresden, Halle, Schmalkalden og i dansk sammenhæng på Sonderborg Slot, Koldinghus, Skanderborg Slotskirke og Kronborg.

Christian 4. byggede blot prægtigere, større og med rigere udsmykning. Hans far Frederik 2. havde bygget Kronborg Slotskirke, selv havde Christi-

an 4. først over sig ved at bygge Slotskapellet på Koldinghus. Frederiksborg Slotskirke var juvelen i den unge konges byggeprogram.

I dag går kirkegængerne ind ad kirkedøren i nordøstre hjørne, men den blev først sat i efter branden 1859. Oprindeligt var der kun kongedøren, der var udformet som en altertavle med Jesu dåb i det centrale midtfelt, dåben, som det eneste adgangstegn til Guds hus.

I dag prædiker præsten vendt mod menigheden, men oprindeligt stod præsten over Kristusfiguren vendt mod kongestolen, hvor kongen var en flittig kirkegænger, for RFP gjaldt bestemt også kongen selv.

Fra kongens kirke til sognekirke

At Slotssognet kan bruge Slotskirken som sognekirke, kan vi takke "galne Troels tommermand" for, som opførte den første kirke til Hillerods indbyggere. Den stod færdig i 1621 på Hillerods første kirkegård (på det nuværende torv), men var af så dårligt håndværk, at den væltede i en efterårsstorm allerede 25. november 1624.

Menigheden fik af kongen lov til at indrette en midlertidig kirke i en staldlænge på Sparepenge, dér hvor barokhaven nu ligger, men genopbygningen af den væltede kirke gik i stå, og i 1631 gav Christian 4. menigheden lov til at holde gudstjeneste i Slotskirken. Denne håndsækning er et godt eksempel på, at med ansvaret for kirkens ve og vel fulgte ansvaret for folkets kristelige opdragelse og fromhed.

En demonstration af Christian 4.s ambitioner

Selv om kongen åbnede døren for menigmand, så lyser det ud af Slotskirken ned i mindste detalje, at den er bygget som kongens private kirke, til Guds

ære, men så sandelig også for at demonstrere kongens egen position og betydning.

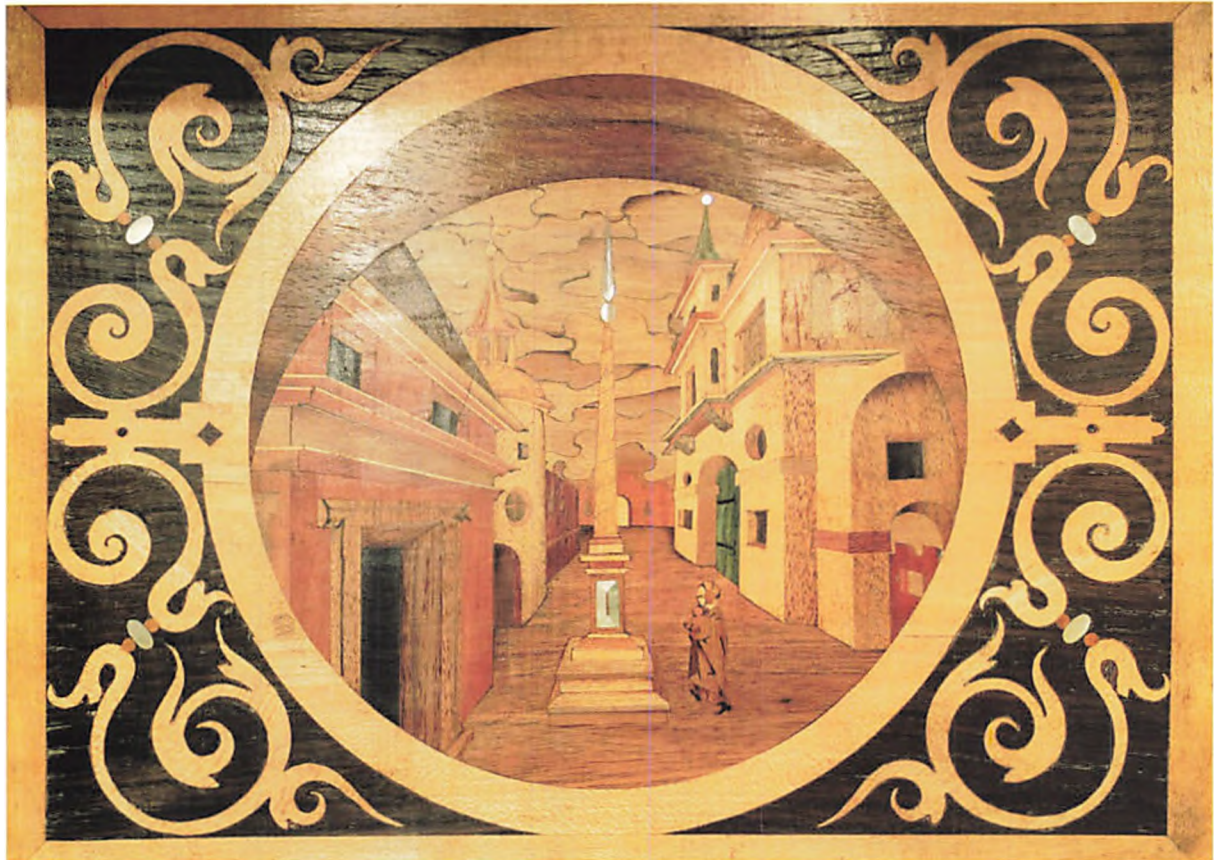
Allerede Neptunspringvandet demonstrerede, at her trådte man ind til den konge, der herskede over Nordso, Østersø og Kattegat. På slotsbroen vogter Cæsar og Alexander den Store på to søjler, og både slotsport og kongedør er bygget som triumfportaler.

Inde i kirken er enkeltdele fra rigsvåbnet placeret i både stjernehvælv og på bænkegavlens topstykker med Christian 4.s monogram C4 på den overste. I hvælvet kommer engle flyvende med kongekrone og rigsæble, for kongen havde sin magt fra Gud, eller med et citat fra Johann Damgaards fyrstespejl fra 1597: "hand kaldis en Gud på Jordenn, thi hand staar i Guds sted, thill ayt straffe det som straf er werd, og forsvare det som Gud haffver kiært: Thi nest Gud, da staar land och Riigers lyck-salighed i Kongens hierte." (Damgaard s.76)

Så nok fik menigheden adgang i 1631, men kirkens centrum markeredes klart i de to akser: al-

Langfredagsrelief i midterfeltet på sølvalteret.

Sølvalterets inderste skjulte rum, fornemt udsmykket med intarsia.

ter-døbefont og prædikestol-kongestol, hvilket har været ekstra tydeligt, før stolene kom ind i kirken omkring 1900.

Horror vacui (angsten for det tomme rum) er et begreb fra billedkunsten, der i den grad passer på Frederiksborg Slotskirke. Hver eneste flade er fyldt med figurer, ornamentik og symboler, der, når de afkodes, gør Slotskirken til den smukkeste billedbog fyldt med allegorier fra antikken og bibelen.

Prædikestol

På den femkantede prædikestol i solv og ibenholt fra omkring 1617 ses i centrum den opstandne Kristus. På hver side står de fire evangelister med deres evangelistsymboler; Mattæus med englen, Markus med loven, Lukas med oxen og Johannes med ørnen. Samme evangelistmotiver findes i alt syv steder i kirken – som en gentagen påmindelse om Luthers centrale reformatoriske princip sola scriptura, skriften alene. Kirkens 58 sorte stentavler med bibelcitater understreger Guds ords betydning. Ja, døbefonten bærer endda indskriften: VERBUM DEI MANET IN ÆTERNUM, (Guds ord varer evindeligt).

De katolske elementer som f.eks. helgener er så godt som fraværende i Slotskirken, til gengæld kan man finde romerske guder som Ceres (korn-guden) og Bacchus (vinguden) i østsidens relieffer, og Venus findes hele to gange på alterets svungne tag. I renæssancen øste man ubekymret af hele den antikke tradition og lod den tjene et kristeligt formål, for brodet og vinen er nadverens elementer, og Venus indgår på alteret i den klassiske treklæng med Fides (troen), Jesu opstandelse (håbet) og Venus (kærligheden).

Altertavle

Flojaltertavlen er kirkens prægigste og mest iøjnefaldende inventar i solv og ibenholt placeret på et alter af sort belgisk marmor. Den blev leveret af Mores fra Hamborg allerede i 1606.

Altertavlen er opdelt i tre dele. Nederst ses et sølvrelief af den sidste nadver, skærtorsdag med de fire evangelister på hver side.

Midterfeltet fremstiller Jesu korsfæstelse langfredag mellem de to rovere, med Maria og Maria Magdalene og disciplen Johannes ved foden af korset. I baggrunden ses Jerusalem, mens soldater og he-

Slotskirkens femkantede prædikestol med den opstandne Kristus i centrum omgivet af de fire evangelister.

Slotskirkens solvdobefont. Det er en kopi fra 1920. Den originale er formentlig smeltet om.

ste træder ud af relieffet. De to floje viser Jesus blive forhort af Herodes og gravlæggelsen af Jesus.

Topfeltet skildrer tre scener fra opstandelsen påskemorgen. I midten Jesu opstandelse i en stralekrans, mens de rædselsslagne soldater, der holdt vagt, er blæst ud på gesimsen.

I trekanten foroven sidder Gud Fader med højre

hånd løftet til velsignelse og rigssæblet i den venstre – akkurat som på kongedøren.

At en flojaltertavle kan lukkes siger sig selv, anderledes overraskende er det, at nadverrelieffet kan slås ned som en chatollage, og de to evangelistfloje kan åbnes. Bagved åbenbarer sig 18 solvbelagte skuffer, hvoraf de tre i hver side er forgyldt.

Liggende Venus på alterets top.

I centrum mellem skufferne ses et forgyldt relief af Betlehemsstalden og hyrdernes tilbedelse. Et noglehul i fødselsrelieffet afslører, at altertavlen gemmer på mere. Et hemmeligt rum inderst i alteret kommer til syne, udsmykket med de fineste intarsiaarbejder i ædle træsorter og elfenben, på bagvæggen et perspektivrelief med en kvindeskikkelse (Maria?) med et barn på armen ved en obelisk i en gade mellem fine huse.

Hvad dette rum og de 18 skuffer har været brugt til, er et mysterium. Der er hverken spor efter brug eller kilder, der angiver formålet. Oven i kobet er der yderligere 20 smukt intarsiaudsmykkede skuffer på alterets bagside. Den hidtil bedste forklaring er, at denne chatol- eller sekretæragtige altertavle var med til at understrege Slotskirkens private karakter som Christian 4.s helt egen kirke.

Salvinger og ordenskapel

Danmarks konge og dermed kirkens overste fik med Slotskirken et værdigt monument for sin opgave og ansvar. Derfor er det ikke så underligt, at Slotskirken blev brugt ved salvingen af kongerne under enevælden fra 1660-1849. Her signaleredes konge af Guds nåde fra kongedor til stjernehvælv.

Fra 1693-94 indrettede Christian 5. galleriet i Frederiksborg Slotskirke til De Kongelige Danske Ridderordners Kapel for Elefantordenen og Dannebrogordenen.

Ifølge statutterne fra 1. december 1693 for begge ordner skulle ordensmodtagere aflevere en farvelagt tegning af deres skjold samt et valgsprog, hvorefter skjoldet blev malet og ophængt i Ordenskapellet. Denne statut gælder stadig, og

Kongens valgsprog: 'Fromhed Styrker Rigerne' øverst på orgelfacaden.

på galleriet og rundt om på slottet kan skjolde for elefantriddere og storkorsridere gennem mere end 300 år stadig studeres.

Det hele kunne være blevet flammernes bytte under branden i 1859. Riddersalen udbrændte, og klokketårnet styrtede sammen og knuste de bagerste hvælvinger og orglet, men kirken blev reddet, så menigheden fortsat hver eneste søndag kan holde gudstjeneste i Christian 4.s prægtige gamle kirke. For trods 400 års fødselsdag er Frederiksborg Slotskirke ikke et museum, men en levende kirke og menighed.

Opstandelsesrelief i topstykket på solvalteret.

Møbelfabrik

Hillerøds bykerne var indtil for få årtier siden præget af store industrivirksomheder, bl.a. møbelfabrikken France & Søn. Den lå langs banestien og bag Hostrupsvej og museet på det gamle elværk. Her et fotografi af fabrikkens ansatte fra 1955. Tekst og postkort: Lennart Weber.

Svineslagteriet

Hillerød Slagteri blev etableret i 1896 tæt ved jernbanen Hillerød-Frederiksværk, som åbnede i 1895. Slagteriet skiftede i 1914 navn til Hillerød Andelssvineslagteri, og efter Anden Verdenskrig bredte det sig i hele det område, som nu er hovedbibliotek og de bagvedliggende kulturværksteder med bl.a. Klaverfabrikken. Navneskiftet i 1914 kom efter en af de mange skandaler, hvor det blev afsløret, at en ledende person havde solgt kød underhånden. Slagteriet blev i 1972 fusioneret med slagteriet i Ringsted, og aktiviteterne i Hillerød blev lukket ned. Tekst og postkort: Lennart Weber.

Kroen på Posen

Da baronesse Louise Wedell-Wedelsborg døde i 1955 fik Det Nationalhistoriske Museum mulighed for at overtage den store ejendom på Posen, som oprindeligt havde været en kongelig kro. Baronessen havde i sit testamente fastlagt, at der ikke måtte bygges på området. Efter langvarige forhandlinger overtog Hillerød kommune dog området i 1965. Ejendommen blev revet ned og man etablerede det parklignende område til rekreative formål, som byens borgere siden har nydt godt af. Tekst og postkort: Lennart Weber.

Købmand Bruhn

Stribevis af købmandsgårde prægede Slotsgade i gamle dage. En af dem var købmand Bruhns forretning, der lå i Slotsgade 36, hvor Lokalbanken i mange år drev bank. I dag ligger Handelsbanken i ejendommen. Men indtil 1926 drev Bruhn købmandsbutik og bag forretningen lå der en købmandsgård, der gik helt ned til Slotssøen. Billedet her er fra starten af 1900-tallet. Tekst og postkort: Lennart Weber.

Theodor Philipsens selvportræt. 1910
Foto: Jorgen Christensen

Theodor Philipsen 1840-1920

"Komaleren fra Saltholm" blev han kaldt som voksen, men som ung mand var Theodor Philipsen forvalter på Hillerødsholm, og det fortælles, at han den 17. december 1859 var på vej hjem med hest og vogn fra Helsingør, da han undrede sig over nogle meget mørke skyer inde over Hillerød. Han piskede på hestene, fik hurtigt spændt fra på gården og var "med til at redde Frederiksborg", som han selv berettede. Det var den skrækelige aften, da slottet brød i brand.

Snart efter kom krigen, og Th. Philipsen var som soldat med i træningen ved Sankelmark og blev løjtnant. Men der var hverken avlsgårdens heste og køer eller soldaterlivet, det blev hans livsbane. Tidligt tegnede og malede han, og han var ferm til keramik. Under sine talrige udlandsrejser blev han opslugt af impressionismen, som han også gerne tog æren af at have introduceret i Danmark. Men det blev som sin egen natur- og dyremaler, den unge forvalter fik sin plads i danmarkshistorien. Hans tre år på Hillerødsholm gjorde, at han altid kunne gengive et dyr overbevisende, og da han i moden alder slog sig ned i Kastrup, havde han kort afstand til de frie enge på Saltholm, hvor mange af hans bedste billeder blev til. Tekst: Knud Cornelius

Parforcejagtlandskabet i Gribskov og Store Dyrehave

Af Anders Kring Mortensen, site manager for Parforcejagtlanrådsrådet i Nordsjælland

Store Dyrehave set fra luften

Parforcejagt

Ordet parforce stammer fra Frankrig og betyder "med kraft". Jagtformen var højeste mode blandt konger og fyrster i hele Europa, da Christian 5. indførte den i Danmark i 1670. Parforcejagten gik ud på at et udvalgt bytte, oftest en kronhjort, blev forfulgt i timevis af jægere til hest og med hunde. Til sidst, når dyret ikke kunne løbe længere, blev jagtens leder tilkaldt. Det var hans ret at slå dyret ihjel. I Danmark var det ofte kongen, der udførte dette ærefulde hverv.

Kort over Nordsjælland fra ca. 1685. Parforcejagtvejene ses tydeligt i Store Dyrehave og Gribskov, der dengang var to sammenhængende skovområder. Centrum af systemet er Kongestjernen i Store Dyrehave, hvor otte jagtveje mødes. Kort- og Tegningssamlingen, Rigsarkivet.

Parforcejagtlandskabet i Nordsjælland blev skabt i slutningen af 1600-tallet som en scene for den mest pompøse af alle jagtformer: Den kongelige parforcejagt. Den enevældige Kong Christian 5. indførte jagten i Danmark i 1670 og skabte i de følgende år et storslået landskab i de nordsjællandske skove.

Højdepunktet under parforcejagten

Jagten har været gang i flere timer. Dagens bytte, en mægtig kronhjort, er løbet træt. I timevis har kongens dygtige jægere til hest med hundekobler forfulgt den rundt i Gribskov. Til sidst søger hjorten ud i et moset område i et desperat forsøg på at undslippe hundene. Det lykkes ikke. Den knæler i mudderet, og jægerne giver hundene tegn til, at de skal holde den nede. De bider sig fast i ørerne, i mulen og i haserne på hjorten. Kongen tilkaldes med et hornsignal. Han ankommer med sit følge af fornemme folk, der samles i kanten af skovrydningen rundt om mosen.

Kongen stiger af sin hest og bevæger sig upåvirket frem mod den brølende hjort, mens tilskuerne betragter ham i åndeløs spænding. Han løfter roligt sin højre hånd, hvori han holder sit sværd, hirschfængerens. Underlaget er sumpet, og han vakler lidt, mens han tager det sidste skridt, så han er helt nær ved dyret. Øjeblikket efter borer kongen sit sværd for fuld kraft ind i kronhjorten. Stødet sidder, hvor det skal, i hjertet.

Det sidste liv forsvinder langsomt fra den udmattede hjort, mens kongen triumferer foran sit publikum. Dette er klimakset i jagten. Kongens gæster beundrer hans styrke, hans mod. Han er den enevældige konge. Med absolut magt over både mennesker og natur.

Den største scene

Parforcejagten blev introduceret i Danmark af Christian 5. i 1670. I de første år anvendte han primært den nyanlagte Jægersborg Dyrehave til at udøve jagten. Kongen havde dog ambitioner om at skabe et landskab, der kunne demonstrere hans magt og samtidig fungere som en storslået scene for jagter. I 1680'erne igangsatte han sit projekt, der omdannede Gribskov og Store Dyrehave til et jagtlandskab, der var en enevældig konge værdig. Skovene omkring Hillerød har siden middelalderen - og især efter Frederik 2. etablerede Frederiks-

borg Slot i 1560 - fungeret som en "legeplads" for de danske konger. Det var her i de store skove, at de kunne gå på jagt. Det var derfor også oplagt, at det var disse skove, Christian 5. valgte at benytte.

Parforcejagtlandskabet i Nordsjælland blev etableret i den periode, der kaldes barokken. I barokken var der fokus på symmetri og orden i arkitekturen. Fredensborg Slot og Eremitageslottet er eksempler på kendte danske byggerier fra perioden. Også haver og parker blev anlagt med et symmetrisk udgangspunkt. Barokhaven ved Frederiksborg Slot, som nu er genskabt, er et fint eksempel på, hvordan disse idealer kom til udtryk i havedesign. Denne fokus på symmetri er også tydelig i Parforcejagtlandskabet, hvor Christian 5. og hans dygtige ingeniører stræbte efter at skabe total orden i landskabet. Det gjorde de ved hjælp af snorlige veje, der blev anlagt som et systematisk net i skovene. Det landskab, som Christian 5. etablerede, var - med et moderne udtryk - et prestigebyggeri. Han anlagde kilometervis af jagtveje og omdannede derved den vilde, ufremkommelige skov til et kontrolleret landskab. På den måde kunne Christian 5. sende et budskab til sine undersåtter og vores naboer om, at han besad en magt, der var større end selve naturen.

Jagtens fem faser

Den fransk inspirerede parforcejagt, der blev drevet i Store Dyrehave og Gribskov, var lige så nøje tilrettelagt som landskabet. Alt foregik efter en bestemt opskrift, hvor jagten var opdelt i fem faser: Eftersøgningen, morgenmødet, forfølgelsen, hjortens død og til sidst hundenes belønning.

Første fase i jagten var eftersøgningen. En udvalgt jæger, besuchknechten blev han kaldt, havde ansvar for at finde dagens udvalgte bytte. Besuchknechten kendte skoven, og han vidste, hvor de store kronhorte befandt sig. Med sig havde han en særlig dygtig sporhund, der hjalp med at finde kronhjorten. Besuchknechten markerede med en kvist, hvor den befandt sig, så de øvrige jægere kunne finde byttet, når jagten gik i gang.

Herefter fulgte morgenmødet, hvor kongen sammen med sine mest betroede folk lagde en plan for jagten. Mødet kan sammenlignes med en rådslagning før et stort slag og foregik på en åben plads. Det kunne for eksempel være ved Kongestjernen i Store Dyrehave, hvor otte snorlige veje

modes. Ryttere til hest blev placeret på strategiske steder i skoven. På den måde kunne heste, ryttere og hunde løbende blive skiftet ud, så der kom nye friske kræfter til.

Tredje fase, forfølgelsen, gik herefter i gang. Her forfulgte jægere til hest og med hunde dagens bytte. Det var ikke ualmindeligt, at der deltog op til 50-60 hunde i den vilde jagt. Under forfølgelsen befandt kongen og hans gæster sig enten et sted centralt placeret i skoven, eller de bevægede sig rundt efter jægerne som tilskuere. For dem var jagten ren fornøjelse og underholdning.

Når dagens bytte var lobet træet, var det tid til at kongen, eller en af hans fornemme gæster, udførte det ærefulde hverv at give dyret dodsstodet. Det var de tungeste jagthundes opgave at holde hjorten til jorden. Hvis hjorten kæmpede for godt imod, brugte jægerne en plötze, en stor kniv, til at hugge haserne over, og to jagtbetjente hjalp til ved at holde i gevret. Herefter kunne jagtens leder dræbe dyret med et kort sværd eller et spyd.

Femte og sidste fase var hundenes belønning. Hjortens kod var uspiseligt for mennesker på grund af den mælkesyre, som havde pumpet rundt i dyrets krop under jagten. Hjortens indvolde blev blandet med brød og blod og serveret for hundene. Hjortens hoved blev givet som en særlig belønning til den sporhund, der sammen med besuchknechten havde opsporet dagens bytte.

Efterfølgende kunne kongen og hans følge fortrække til eksempelvis Frederiksborg Slot. Ofte brugte de det lille Badstueslot i Frederiksborg Slotspark som "omklædningsrum" og til at nyde en storslået jagtmiddag.

Parforcejagten storhed og fald

I lobet af 1700-tallet mistede parforcejagten sin betydning. Jagtformen var utroligt bekostelig. Den krævede store, særlig anlagte arealer og et stort antal jægere og kostbare hunde og heste. Samtidig forandrede samfundet sig i lobet af 1700-tallet. Den pompose storhed, som parforcejagten demonstrerede, hang meget dårligt sammen med oplysningstidens tanker om frihed og lighed. Blandt andet derfor blev jagtformen umoderne, og den kongelige danske parforcejagt blev endeligt nedlagt i 1777.

Siden har der ikke været drevet parforcejagt i Gribskov og Store Dyrehave, men de gamle jagtveje har fundet nye formål, og landskabet lever dermed videre. I dag bruges vejene til maskinkørsel og

transport, når der drives skovdrift, og ikke mindst af de tusindvis af besøgende, der hvert år besøger naturområderne. På den måde er der bevaret cirka 120 kilometer af de jagtveje, som Christian

5. anlagde i 1600-tallet, hvilket er med til at danne grundlag for, at Parforcejagtlandskabet i Nordsjælland i 2015 blev optaget på UNESCOs verdensarvsliste.

*Badstueslottet i Frederiksborg Slotshave.
Foto: Thomas Rahbek, Slots- og Kulturstyrelsen.*

Koloreret xylografi efter Hans Tegner fra ca. 1880 forestillende de hektiske aktiviteter på et marked i Hillerød.

Handel og industri i Hillerød

Af Kristoffer Schmidt, museumsinspektør ved Museum Nordsjælland

Hillerød er i dag kendt som driftig handelsby, der desuden nyder godt af multinationale industri- og biotekvirksomheder som Novo Nordisk, Biogen og FOSS. Historisk set har byens handel og industri imidlertid haft trange kår, og som vi skal se i det følgende, gik der lang tid, for byen fik en stabil handel og industriproduktion.

Købstaden der aldrig blev købstad

Sammenlignet med andre købstæder har Hillerød en helt særlig historie. Selvom man i århundreder har betragtet byen som købstad, har den formelt set aldrig fået købstadsprivilegier. Årsagen hertil kan spores tilbage til Frederik 2.s erhvervelse af Hillerødsholm i 1560 og hans efterfølgende forsøg på at oprette en købstad i nærheden af sit nye slot. I 1569 udstedte han kongebrev, hvori ideen om en købstad nær slottet præsenteredes, og han opfordrede købmænd til at bosætte sig i området. Gjorde købmændene dette senest to år efter kongebrevets udstedelse, opnåede de borgerlig næring, men også: "Frihed for alle Skatter og andre borgerlige Bys Tynge og Besværinger i 10 Aar".

Ingen bed på krogen, så den lille landsby Hillerød nær slottet, der skulle udgøre fundamentet for købstaden, tildeltes aldrig privilegierne. Trods dette voksede byen på grund af den store omsætning og handel, som Frederik 2.s og navnlig Christian 4.s tilstedeværelse på Frederiksborg Slot førte med sig. Slotsfogeden Hans Pedersen havde for eksempel en indbringende sidebeskæftigelse som købmand i Hillerød, hvor han årligt sendte store leverancer af fødevarer til slottet, når Christian 4. opholdt sig der. Der var altså penge at tjene, hvis man havde de rette forbindelser og midler til at forsyne slottet med varer eller forpleje hof og tilreisende slotsgæster. De fleste af byens handelsindtægter beroede derfor på, at kongen residerede på Frederiksborg Slot.

Hillerøds særegne status i forhold til købstads-spørgsmålet forårsagede, at indbyggerne i visse tilfælde måtte betale de samme skatter som andre købstadsindbyggere, mens de andre gange fritoges fra købstadsbeskatning. Man slap dog ikke for konsumtionen, som var en pamflet af afgifter og skatter. En af disse pålagdes bønder og handelsfolks varer og blev opkrævet ved købstadens – i Hillerøds tilfælde fire – byporte. Afgiften var upopulær, da den hæmmede handel, hvilket forårsagede meget smugleri.

Økonomisk deroute

Konsumtion var dog det mindste af borgernes problemer. I sidste halvdel af 1600-tallet blev Danmark hårdt ramt på handel og økonomi på grund af Svenskekrigene. I Hillerød forstærkedes nedgangstiden af andre begivenheder. Byen var svækket af svenske troppers tilstedeværelse i Hillerød og omegn under Karl Gustav-krigene. Derudover hærgedes byen af en voldsom brand i 1692, hvis odelæggelser var tæt på at få Hillerød nedlagt. Til indbyggernes held havde Christian 5. ingen intention om dette og gav i stedet byen en økonomisk håndsrækning til genopbygningen. Mindre heldige var borgerne, da Fredensborg Slot fra 1722 afløste Frederiksborg Slot som kongens foretrukne sommerresidens. Herved forsvandt den lukrative handel med slottet, hvilket medførte stigende fattigdom op gennem 1700-tallet. Adskillige gange tryglede borgerne kongen om at vende tilbage til Frederiksborg Slot, men klagesangen faldt for døve ører. Man indså dog, at byen behøvede hjælp. Én måde at hjælpe var ved at etablere byens første egentlige industrivirksomhed, Det kongelige frederiksborgske Salpeterværk, som i 1753 anlagdes på en øde plads foran slottet. Forudsætningerne for et salpeterværk i byen var gode på grund af møddingerne fra Det kongelige frederiksborgske Stutteri – man fremstillede salpeter ved at overhælde aske og affald med gødning. Etableringen af salpeterværket skulle afhjælpe Hillerøds vanskelige økonomiske situation. Desværre levede forventningerne ikke op til realiteterne, og værket var fra starten en underskudsforretning på grund af store lån, dårlig ledelse og urealistiske mål.

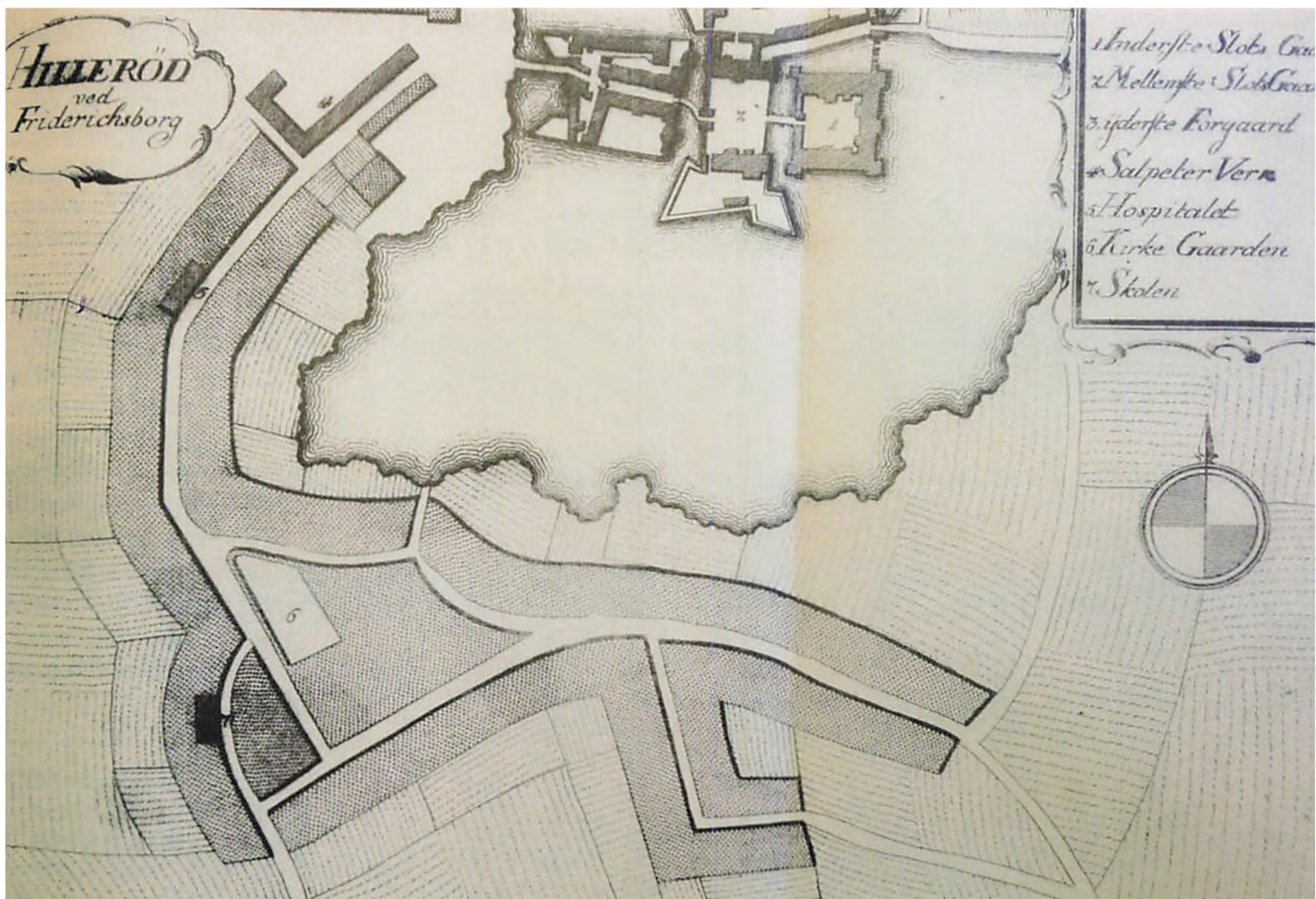
Forbedrede handelsforhold

Handlen i Hillerød var i starten af 1800-tallet dybt afhængig af bøndernes økonomiske forhold. I opgangstider fik bønderne gode priser for deres varer, når de solgte dem i byen, og overskuddet brugte de så i byens butikker. Efter statsbankerotten i 1813 oplevede dansk landbrug svære krisetider på grund af inflation og tab af udenlandsk korneksport. Dette betød faldende efterspørgsel efter landbrugsprodukter og derfor også faldende handel i byer som Hillerød. Men fra 1830'erne oplevede man en opgangstid i landbruget, hvorpå bønderne blev gode kunder blandt Hillerøds købmænd. Varesortimentet var langt mere varieret, end man skulle tro. Der handlede ganske enkelt med de varer, der blev efterspurgt. For eksempel kunne man i 1850'erne i F. C. Willerups forretning på Hillerød Torv finde

Torvedag i Hillerød.

Hillerød anno 1764 med salpeterværket overst til venstre. Stik fra Erich Pontoppidans Danske Atlas.

kolonialvarer – og i den mere eksotiske ende citroner og kaffe – men også glas og porcelæn samt et stort sortiment af moderigtigt tøj.

Friske fødevarer og andre dagligvarer kunne desuden købes mandage og torsdage på byens torv. Udover torvehandel lagde torvet to gange årligt grund til byens populære kræmmermarkeder, hvor udenbys handlende rejste langvejs fra for at sælge deres varer. Også gøglere og forlystelser var en fast del af kræmmermarkedet, og disse fortrængte gradvist den egentlige handel på markedet. Der fandtes også andre markeder i byen såsom kreatur- og kvægmarkeder. Sidstnævnte afholdtes efter 1845 på en del af det nedlagte salpeterværks grund.

Industriens indtog

Trods opgangstider frygtede Hillerødborgerne for fremtiden og navnlig efter Frederiksborg Slots brand i 1859. Hvad der yderligere godede frygten

for Hillerøds overlevelse var, at næringsfriheden gradvist var blevet indført. Byens redning kom fem år efter branden, da Hillerød Station indviedes. Udover at gøre Hillerød til Nordsjællands moderne trafikknudepunkt var stationen også medvirkende til byens industrialisering.

I sidste halvdel af 1800-tallet lå Hillerøds industrivirksomheder tæt op ad eller inde i bymidten. I Helsingørgade fandtes fra 1874 Weitzmanns Etablissement, grundlagt af instrumentmageren Christian Ludvig Weitzmann i 1868, der primært producerede instrumenter til undervisning i naturvidenskabelige fag. Kvaliteten var så høj, at kundekredsen voksede til at omfatte købere fra Norden, Tyskland, Rusland og Kina, hvilket gjorde virksomheden til en lokal stolthed. Traditionen med at producere instrumenter til undervisningsinstitutioner fortsatte efter Weitzmanns Etablissements ophør i 1926, først med Otto Niensens Etablissement og senere med Podis.

En anden fabrik var Orlow Andersens Hørspinderi i Slotsgade 3. Ligesom Weitzmanns Etablissement satte spinderiet Hillerød på landkortet, men ikke for det positive. Om morgenen den 20. august 1873 blokerede en uerfaren fyrboder sikkerhedsventilen på spinderiets dampkedel for at spare på dampen, hvorpå kedlen eksploderede. Eksplosionen var så voldsom, at et sadelmagerværksted, et bageri og andre omkringliggende bygninger blev knust. Værst var det, at ni omkom, og fire blev alvorligt såret ved ulykken. Ulykkens omfang vakte sympati i resten af landet, og flere ydede økonomisk støtte til de tilskadekomne og efterladte. Andersen var reelt set ruineret efter eksplosionen, og trods stor arbejdsiver og midler fra C. F. Tietgen og andre lykkedes det aldrig at få virksomheden tilbage til fordums styrke.

Straks bedre gik det for Peder Nielsen, der i 1877 købte Hillerød Jernstøberi og Maskinfabrik i Slotsgade 15. Til at begynde med producerede den tolv mand store virksomhed støbegods, redskaber og maskiner til landbruget. Efterspørgslen efter Niensens landbrugsmaskiner var så stor, at virksomheden ved århundredeskiftet rundede hundrede ansatte. Virksomheden, der efter 1908 fik navnet Nordsten, blev Hillerøds stolthed. Det var både byens største arbejdsplads men også en international virksomhed, der solgte produkter over hele verden. Chokket var derfor stort, da Nordsten i 1988 drejede nøglen om i Hillerød og flyttede produktionen til Jylland. Nordstens afsked banede imidlertid vejen for, at et nyt bycentrum med boliger samt handelsmæssige og kulturelle formål kunne etableres. På nær Støberihallen nedrev man Nordstens industribygninger og etablerede i 1992 SlotsArkaderne, der sammen med gågaden og torvet fungerer som byens vigtigste handelsområde.

Nordstens farvel satte ikke punktum for Hillerøds industrihistorie. I 1956 grundlagde ingeniørerne Nils Foss og Poul Ægidius firmaet N. Foss Electric A/S. Firmaet producerede måleapparater, der for eksempel kunne måle fedtindholdet i mælk eller fugtigheden i korn. Gennem kvalitetsbevidsthed og god markedsforståelse har firmaet udviklet sig til en af de vigtigste aktører inden for sit felt, og er i dag under navnet FOSS en af Hillerøds store arbejdspladser. Det samme kan siges om bioteknikerterne Novo Nordisk og Biogen. Novo Nordisk gjorde sit indtog i Hillerød i start halvfemserne og har siden foretaget anseelige udvidelser. Produkti-

onen er alsidig, men der fremstilles primært penne til insulininjektion og blødermedicin. Amerikanske Biogen etablerede sig i Hillerød i 2009 og producerer sklerosemedicin. Så trods flere mislykkede forsøg op gennem historien, lykkedes det alligevel at gøre Hillerød til et af Nordsjællands vigtigste handels- og industricentre.

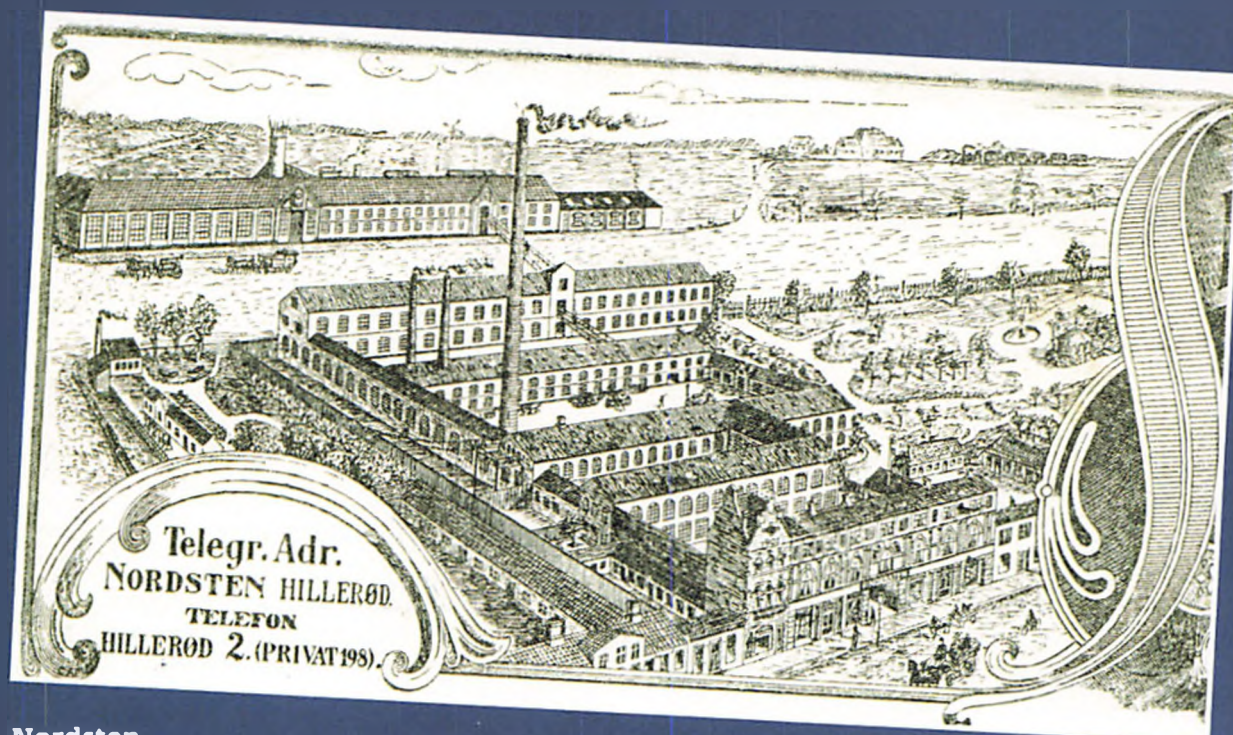

Fotografi af Peder Nielsen. Grundlæggeren af Nordsten.

Sygehuset

Frederiksberg Sygehus på Søndre Jernbanevej åbnede i 1885 med i alt 38 sengepladser. Det blev senere udbygget til den ejendom, som i dag rummer byretten, dommerkontor, bank, advokatkontor m.v. Men det blev hurtigt for småt, og under Anden Verdenskrig byggede amtet det sygehus, som vi i dag kender som Nordsjællands Hospital på Dyrehavevej. I en årrække blev det gamle sygehus på Søndre Jernbanevej brugt som CF kaseme. Tekst og postkort: Lennart Weber.

Nordsten

Slotsgade 15 og Stoberihallen vidner om den store industrivirksomhed, der indtil 1980-erne dækkede store dele af bykernen. Nordsten, der producerede landbrugsmaskiner, havde hovedkontor i Slotsgade. Tegningen viser, hvordan fabrikken strakte sig fra Slotsgade til det nuværende hovedbibliotek. Fabrikken var stor kunde hos jernbanen Hillerød-Frederiksværk-Hundested. Tekst og postkort: Lennart Weber.

Jakob Knudsens "Rosenlund" på Grønnegade 23.

For langt til toget Jakob Knudsen (1858-1917)

I 1904 flygtede Jakob Knudsen med sin unge kone til Hillerød og blev her i fem år. Men lejligheden i ejendommen Rosenlund, Grønnegade 23, lå alligevel for langt fra stationen, syntes den korpulente forfatter, så i 1909 købte familien et hus nær Birkerød Station med langt kortere gåafstand til toget.

Jakob Knudsen skrev store romaner og salmer, hvoraf "Tunge mørke natteskyer" værdsættes af mange, og "Se, nu stiger solen" kendes af de fleste. Han var valgmenighedspræst i Mellerup i Jylland, men blev skilt fra sin københavnske hustru og snart efter gift med højskoleforstanderens unge datter, som han også havde konfirmeret. Og det blev for meget for sognet. Familien med efterhånden fire døtre søgte til Hillerød, fordi Jakob Knudsen var ven med højskoleforstander Holger Begtrup og også holdt mange foredrag hos ham. Ellers rejste han over hele landet som taler og nåede kun sjældent at mødes med Henrik Pontoppidan, der også boede i Hillerød og her skrev "Lykke-Per". Jakob Knudsens eneste "Hillerød-værk" er den morsomme skildring af et ungt par, der diskuterer, om figenbladet ikke er lovligt lille på relieffet af den unge mand på obelisk for Stavnsbåndets ophævelse øverst i Slotshaven. Jakob Knudsen sidder i fortællingen selv som jagttager på en bænk ved hækken. Tekst: Knud Cornelius

Lokalstationen

Indtil 1949 gik jernbanen Hillerød-Frederiksværk-Hundested gennem Tirsdagsskoven, og man kan stadig cykle langs banestien. Derimod er lokalstationen, som lå tæt ved Føtex, nedrevet for mange årtier siden. Tekst og postkort: Lennart Weber.

Uddannelsesbyen

Af Ida Rosenstand Klahn, museumsinspektør ved Museum Nordsjælland

*Skovskolens hovedbygning, tidligere Nødebo
Distrikts skovridergård Skovfryd. Foto: 2017*

Hillerød har været en uddannelsesby siden Frederik 2.s tid. I artiklen fortælles historien om, hvordan konge, præst og siden bystyre gennem tiden har taget hand om byens skoleborn.

Kort tid efter at Frederik 2. i 1560 havde erhvervet Frederiksborg, ønskede han at forvandle den landsbyagtige bebyggelse omkring slottet til en kobstad. Hillerød skulle være en konge værdig, og et af hans mange initiativer til at opna dette, var grundlæggelsen af en latinskole. Skolen blev indrettet i Herluf Trolles tårn på den forreste af slotsholmene.

Dengang blev skoleeleverne kaldt disciple, og de 28 små disciple blev undervist af en skolemester (rektor) og hore (lærere). Kongens hofprædikant og slotspræst forte tilsyn med skolen. Kongen havde i sine bestemmelser for skolen taget højde for de små disciples ve og vel. Han betalte for undervisningen og elevernes måltider. Havde deres forældre ikke selv råd, forærede han dem hvert tredje år en ny kjortel, og hvert år fik de det nødvendige fodtojs og undertøjs. Bornene skulle gå ensartet klædt, for at ingen blev fremhævet ved

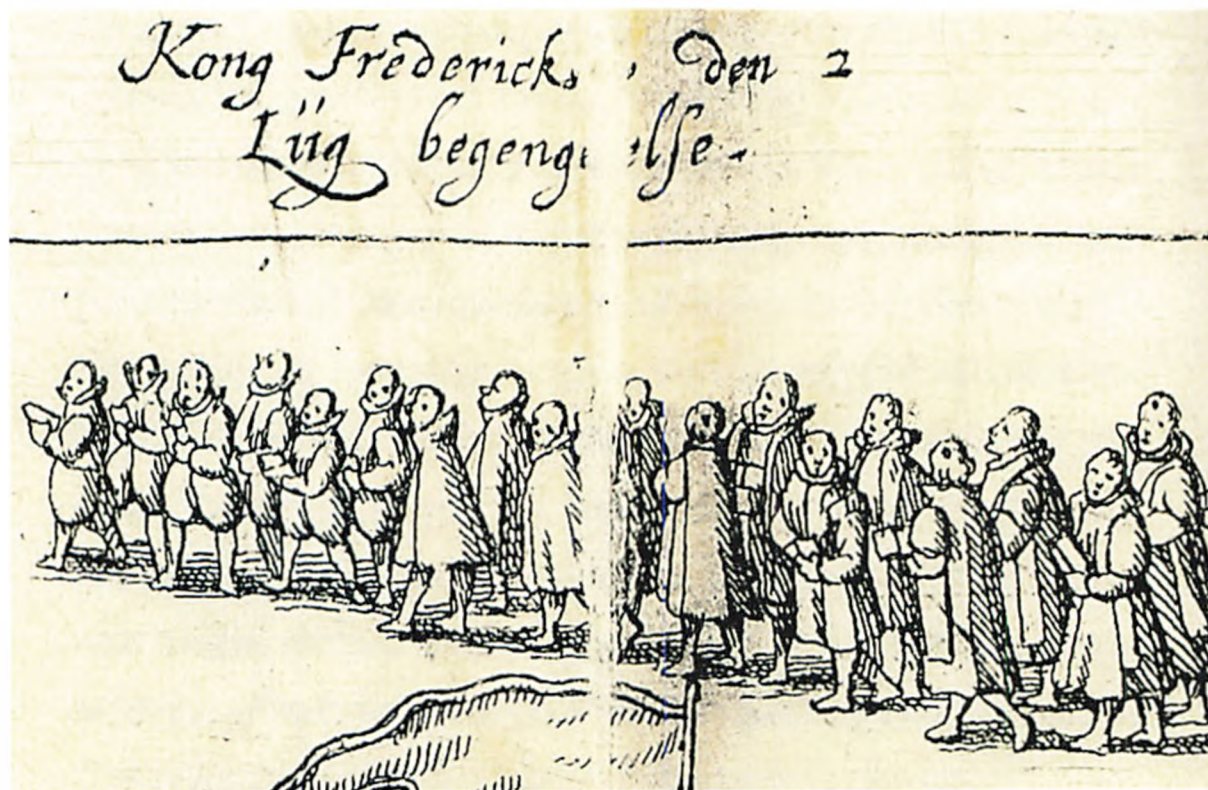
prangende tojs på de andres bekostning. Kongen havde også sorget for de små disciples renlighed, for det var bestemt, at slottets fadeburskvinde ikke bare skulle vaske deres skjorter og lagner, men også deres hoveder. Udover at passe deres skolegang havde de små disciple pligt til at synge ved gudstjenesterne i Slotskirken.

Skolen nåede kun at eksistere omkring 18 år, for den blev nedlagt. Kongen begrundede dens nedlæggelse med, at skolebornene var meget forsømte, og at de desuden var blevet ledt i ufore af hof tjenerne på Frederiksborg. I stedet for skolen i Hillerød oprettede han skolen i Sorø.

De fattige skoleborn

På Christian 4.s tid i begyndelsen af 1600-tallet lå der en lille skole i byen, hvor Østergade ligger i dag. Det var en skole for både drenge og piger, og bornene blev undervist af en degn. Pengene til skolen kom fra Slotskirkens fattigblok.

Et fattigregnskab for 1629 giver os et indblik i, hvor fattige kår nogle af de små born kom fra. Her nævnes en række skoleborn, som fik tojs. En af

Syngende skoleborn går forrest i optoget ved Frederik 2.s begravelse i 1588. Udsnit af stik. Det Kgl. Bibliotek.

Elever samlet i kommuneskolens skolegård ved genforeningen i 1920. Lokalthistorisk Arkiv, Hillerød.

dem var skoledrengen Peder Jacobsen, som ellers havde gæet nogen. Samme år skulle der betales for begravelsen af den lille forældrelose skoledreng Simon Kock. Udover betaling for Simon Kocks lille kiste, og til graveren for at grave hans grav, skulle en anden have betaling, nemlig "en fattig Kvinde, som tog ham op på Gaden og døde han strax hjemme hos hende." Det var et rat samfund, og det var ikke uden grund, at skolebornene blev opført i fattigregnskabet blandt de andre fattiglemmer (Hermansen: 36).

Latinskolen

Frederiksborg Gymnasium og HF's historie går helt tilbage til Christian 4.s tid. Kongen udstedte den 29. marts 1630 fundatsen for den latinske i Hillerød, der skulle opføres på den nuværende Sdr. Jernbanevej. I 1631 var skolens ydre opført, mens dens indre stod færdigt i 1633. Det var en prægtig bygning i to etager.

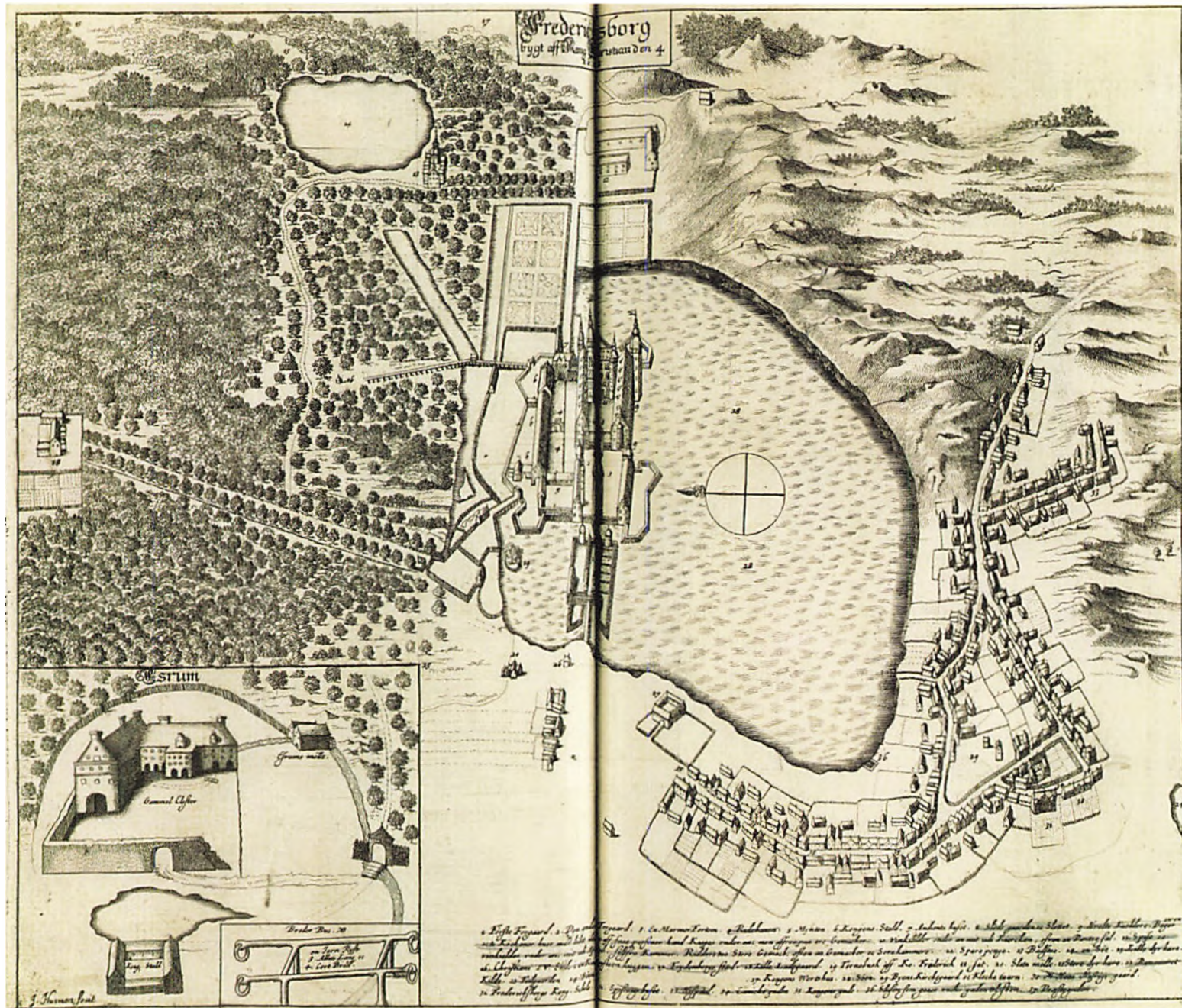
Latinskolen bestod i begyndelsen af 2-3 klasser, som blev undervist af en skolemester (rektor) og et par horere (lærere). Skolen var en kostskole og

forbeholdt drenge. De 34 elever var for de flestes vedkommende indlogeret hos byens borgere. I skolen var der ét stort undervisningslokale, hvor de tre klasser blev undervist samtidigt – kun adskilt af et tremmeværk. Lærere og elever konkurrerede nærmest om at overdøve hinanden, så støjniveauet har ikke været for sarte ører.

Drengene på landets latinskoler kom fra vidt forskellige samfundslag. Mens nogle var ludfattige og blev forsynet af skolen, kom andre fra velstående hjem. De fattige børn fik gratis undervisning og lovmæssig ret til at tigge. Pengene kom fra den fattigblok, der var opstillet i Slotskirken.

Ved en bybrand i 1834 skete det ulykkelige, at Christian 4.s gamle latinske skole brændte ned. Udover den flotte historiske bygning gik meget af skolens inventar tabt. Kort tid efter blev der på grunden opført en ny skolebygning med hele fire klasselokaler. Der kom en ny rektor, og undervisningen blev mere pædagogisk og endda på dansk. Der blev indført nye fag som geografi, engelsk og geometri, samt gymnastikundervisningen, der om sommeren blev praktiseret som svømning i Teglgårdssoen.

Senere skiftede latinskolens navn – først til Frederiksberg Lærde Skole og siden til Frederiksberg

Kort over Hillerød, 1677. Fra Resens Atlas Danicus, Det Kgl. Bibliotek.

Statsskole. Den havde en mellemkole-, real- og gymnasieafdeling og var indtil 1954 en betalings-skole. I 1959 flyttede den til nye og større bygninger på Carlsbergvej ved Teglgårdssøen, mens bygningen på Sdr. Jernbanevej blev overtaget af Hillerød Handelsskole, som dog siden flyttede. I takt med væksten i elevtallet blev skolen gradvist mindre elitær. Mellemkolen forsvandt i 1962 og realskolen i 1973. Til gengæld fik skolen et HF-kursus i 1972. I dag kaldes skolen Frederiksborg Gymnasium og HF, og tilgangen til gymnasiet er steget næsten hvert år.

Slotspræstens kamp for skolebørnene

Foruden latinskolen har der fra Christian 4.s tid også været danske skoleholdere i Hillerød. Den Danske Skole havde til huse i Slotsgade, nok der hvor nr. 44 ligger i dag. Den var i 1722 bevilget af Frederik 4. "for de dér indkvarterede Rytter- og andre paa Gaden omløbende fattige Born". Slotspræsten Peder Hersleb havde en finger med i spillet ved skolens oprettelse. Han havde gjort det til sin sag at kæmpe for at forbedre de fattiges vilkår, og det lykkedes ham blandt andet at få Frederik 4.s opbakning til oprettelsen af et hospital for de syge fattiglemmer i Hillerød. Han var også en af ophavsmændene bag kongens storstilede skoleprojekt, hvor 241 skoler blev oprettet i de kgl. rytterdistrikter. I Frederiksborg rytterdistrikt blev der oprettet 18 rytterskoler i landsbyerne.

Den Danske Skole var bygget som rytterskolerne, men den var mere pompos i sin fremtoning – den var forsynet med en kvist, som markerede, at Hillerød var lidt mere end en landsby. Ligesom rytterskolerne var den både for drenge og piger.

Skolepligten

Skolepligten blev introduceret af Christian 6. i 1739. Baggrunden for skoleloven var, at konfirmation tre år forinden var gjort lovpligtig, og at alle børn derfor skulle gå i skole for at få den fornødne undervisning i kristendom. For de fattige børn var undervisningen gratis, mens de mere velstillede måtte betale. I landsbyer uden en rytterskole stod byens degn for undervisningen.

Børnene gik i skole fra 5-6 års alderen, til de kunne gå til alters, hvilket reelt var 8-9 års alderen. Når markarbejdet krævede det, skulle de have fri. Det, børnene især skulle lære, var kristen bornelærdom

Christian 4.s fattigblok i Frederiksborg Slotskirke. Over blokken står følgende: "Til huusarme Folk, nödtörftige Stakkele, Skolebörn og andre fattige Gudslemmer som Hjælp og Almisse behöve heromkring Frederiksborg Slot." På selve blokken ses Christian 4.s monogram og årstallet 1626.

og læsning. Skrivning og regning skulle forældrene selv betale for. Stadig var der store forskelle landet over på skolegangen. Da den omfattende skolelovgivning blev lanceret i 1814, var det centrale i den, at alle børn nu havde pligt til at blive undervist fra de var 7 år, til de blev konfirmeret. Der var dog fortsat forskel på land og by, rig og fattig.

Kommuneskolen

I Hillerød blev der i 1835 indrettet en gratis Borgerskole for byens børn, hvor Østergade 12 ligger i dag. Borgerskolen, som også blev kaldt "Friskolen", havde plads til 160 elever, hvilket hurtigt gav pladsproblemer. Op til 70-80 børn måtte stuves sammen i et af skolens små undervisningslokaler.

Hillerød Kommuneskole, Ndr. Jernbanevej 6, 1900-1910. Fra Lennart Webers postkortsamling.

Det kunne byrådet godt se var uforsvarligt, og derfor blev der købt en ny grund ved Ndr. Banevej 6, hvor Hillerød Kommuneskole i 1877 blev indviet.

Mellemskolen

I begyndelsen af 1900-tallet blev mellemskolen indført for at skabe en sammenhæng mellem grundskolen og gymnasiet, og fra 1937 skulle den være en del af folkeskolen. Men indtil 1948 var det kun på betalingskolerne Frederiksborg Statskole og Marie Mørks Skole, at mellem- og realskoleundervisningen blev tilbudt i Hillerød.

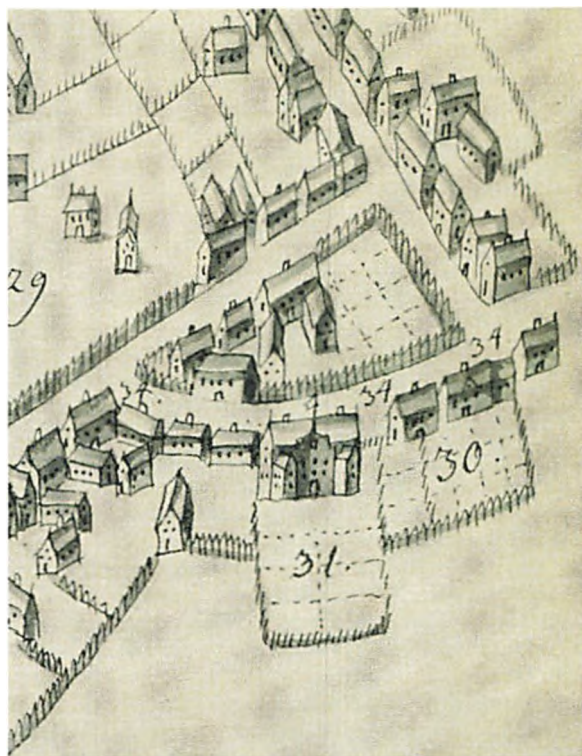
Fra 1948 blev der på Kommuneskolen indført den fireårige eksamens-mellemskole efter 5. klasse med efterfølgende etårig realskole. Elever, der ikke blev optaget i eksamens-mellemskolen efter 5. klasse, kunne gå fire år i fri-mellem, som var den eksamensfri mellemskole. Skolen blev modernise-

ret og udbygget over flere omgange. Til sidst blev den så indeklemt, at Frederiksborg Byskole blev opført som afløser for Kommuneskolen. Den blev indviet i 1952.

Den moderne skole

I midten af 1900-tallet steg befolkningstallet, og det betød et byggeboom af centralskoler og nedlæggelse af mange små landsbyskoler. Det fører for vidt, at skulle nævne dem alle her. Omkring 1970 blev der gennemført en række tiltag, som stadig står som grundpiller i den danske folkeskole: lordagsundervisningen ophørte og tre år forinden havde man afskaffet revselsesretten, dvs. retten til at anvende fysisk straf. Da eleverne fra midten af 1970'erne nu gjorde krav på medindflydelse på undervisningen, var der for alvor tale om et brud med fortidens skolegang.

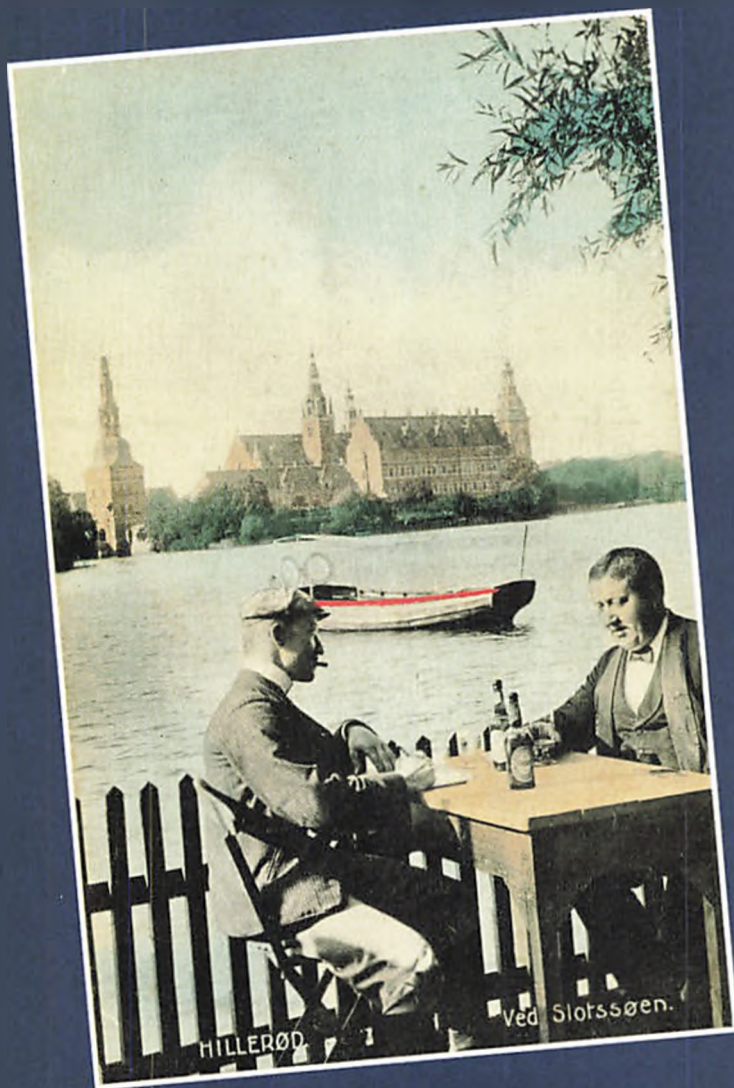
Udover byens mange grundskoler og det almene gymnasium, er højskoler og ungdomsuddannelser som tekniske skoler og handelsgymnasiet efterhånden skudt op i Hillerød. For ikke at tale om en række videregående uddannelsesinstitutioner som Professionshøjskolen UCC, farmakonomuddannelsen på Pharmakon, og Københavns Universitets afdeling på Skovskolen i Nødebo. Det var Frederik 2.s ønske, at Hillerød skulle blomstre op som en købstad, med hvad sig dertil hører i form af blandt andet en god skole for de små. Som Hillerød står i dag, må Frederik 2.s ønske siges at være blevet indfriet til fulde.

Den ældste tegning af Latinskolen (nr. 31) og dens omgivelser. Udsnit af Resens Atlas Danicus, 1677, Det Kgl. Bibliotek.

Frederiksberg Statsskole 1943/1944. Ukendt fotograf. Lokalhistorisk Arkiv, Hillerød.

Bartels

Brødrene Bartels drev omkring 1920-1940 Hotel København på Torvet. De tre hotelejerne var kendte personer i byen, og mange historier fra deres by-ture har levet videre. Men trods den lange periode som kendte erhvervsfolk i byen, så findes der ingen fotografier af de tre brødre. Det eneste kendte billede er dette postkort, hvor den ene Bartels-bror ses til højre. Tekst og postkort: Lennart Weber.

C. F. E. Hornemann. Det Kgl. Bibliotek.

For lidt til skatten

Christian Frederik Emil Hornemann (1840-1906) Muremester Rasmussen aftalte i 1900 at opføre en villa til komponisten C.F.E. Hornemann til indflytning den 1. maj 1901. Det travle musikmenneske havde selv tegnet huset, men muremesteren ændrede i smug lidt på detaljerne, og hurtigt havde Hillerød så fået et spektakulært hus nær Badstuesøens nordligste bred. En "tyrolerbalkon" gjorde i mange år den statelige ejendom let kendelig.

C.F.E. Hornemann havde i 1880 skabt sit eget musikakademi i Gothersgade i København, men økonomien drillede ham. Han var nok bedst til at komponere, og udflytningen til Hillerød kunne opfattes som en slags flugt, måske også fra skattevæsenet? I hvert fald undrede hans nye kommune sig over, at han efter sin selvangivelse tjente så lidt. Ved torskegildet forklarede Hornemann, at elevtallet var faldende, at transportudgifterne var store - og at det var hans kone, der stod for regnskaberne!

Men musikken fejlede ikke noget. Hans strygekvarterer, hans "Gurre"-suite, hans "Aladdin"-skuespilmusik eller hans sange som f.eks. "Vort hjem, du danske jord" står sig. Men efter en operation i 1906 døde han, så opholdet i Hillerød blev kort. Huset er senere ombygget og står der den dag i dag idyllisk på Ødamsvej lige efter Lions Park-bebyggelsen. Tekst: Knud Cornelius

Stenhuggergården

På Hostrupsvej nr. 21 ligger bl.a. Stenhuggergårdens Fysioterapi, og det har gennem årene vakt undren. Men navnet skyldes, at fysioterapeuterne startede virksomhed i Frederiksgade 6, hvor der i gamle dage – da gaden hed Gasværksvej – lå en stenhugger. Tekst og postkort: Lennart Weber.

Smeden i Nyhuse

Conrad Pedersen blev uddannet på Hillerødsholm, og senere startede han smedeværksted i Frederiksværksgade 43, hvor der nu er danseskole. Postkortet viser bl.a. smeden, en svend, Conrads hustru og to børn. Conrad Pedersen døde i 1984 som 99-årig. Som pensionist rejste han rundt i Danmark på en knallert. Han rejste også til Den Dominikanske Republik med en bananbåd for at besøge sit barnebarn. Få år senere blev barnebarnet myrdet, fordi han ikke ville arbejde for landets korrupte styre. Tekst og postkort: Lennart Weber.

Frederiksborg- stutteriets historie

Af Niels Kristian Steensberg, fhv. lektor ved Frederiksborg Gymnasium og HF

Foto af Hillerødsholm omkring år 1900.

Horsholm Ridehus blev oprindeligt opført i 1817 som en del af Lille Ladegård. Omkring 1936-1937 havde Frederiksborg Slotssogns Kommune besluttet at nedrive alle Hillerødsholms bygninger, men inden det kom så vidt, lykkedes det Horsholm Rideklub at få købt ridehuset og genrejst den smukke bygning i Horsholm. Foto: Helge Pedersen 2007.

Frederik 2. grundlagde Det kongelige frederiksborgske Stutteri på det tidligere Esrum Kloster. Stutteriet oplevede sine mest gyldne perioder i Christian 4.s og Frederik 4.s regeringstider, hvor dets heste udfyldte en stor plads i statsapparatet. Sidst i 1700-tallet blev hestene opfattet som umoderne, og i 1840 blev stutteriet stærkt begrænset.

Kongelig hesteavl før Frederik 2.

Med reformationen blev kongedømmet den største jordbesidder i Danmark og ejede ca. halvdelen af al jord. Med de store besiddelser åbnedes mange nye muligheder for kongemagten.

Hesteavlen i Danmark havde hidtil været styret af de enkelte avleres konkrete behov: bonderne havde brug for trækraft, adelen for krigshest. Med kronens nye muligheder åbnedes for, at nye dimensioner kom i spil. Christian 3. samlede kronens ejendomme både for at få et bedre jagtudbytte og for at få en mere homogen hesteavl, der var styret af kronens behov. Begge dele virkede, men kun i begrænset omfang.

Frederik 2.s start

Frederik 2. drog konsekvenserne af sin fars begrænsede succes. Ved køb, salg og mageskifte samlede han kronens jorde i store enheder. Det primære formål var sammenhængende godser, hvor ingen andre havde jagttrettigheder. Frederiksborg, Kronborg og Horsholm len i Nordsjælland blev eksklusivt kronens ejendom og dermed et kæmpe kongeligt jagtområde. Ca. midt i dette opførtes Frederiksborg Slot på en række holme i det, der gennem regulering af vandstanden skulle blive til Slotssøen. Selvfølgelig skulle jorden og skovene i Nordsjælland bruges til meget andet end jagt, og Frederik 2. besluttede at samle den kongelige hesteavl i området med græsningsvange i de lysåbne skovområder, høslet i engene og dyrkning af bl.a. havre til foder på den egentlige landbrugsjord.

En vang var et indhegnet stort stykke jord. Fra nederen af bestod heget af en jordvold, så et stengærde og på toppen af dette et risflettet hegn. Det var ca. 2 meter højt og skulle kunne holde selv den mest brunstige hingst på den rigtige side af heget. Vangen var lysåben skov med spredte gamle træer og en underskov af krat og græsarealer. Foruden hestene var der en rigelighed af vildt.

nogen gange også koer og om efteråret svin, der spiste olden (agern og bog). Oldengælden (afgiften fra bonderne) var skovens største indtægt. Desuden skulle vangene også levere træ til tømmer, brænde, trækul samt gærdsel til de flettede hegn.

En flok heste kaldtes også et stod, og i hver vang opdrættedes et stod af ensartede hopper, som hvert år blev bedækket af én hingst. Stodhopperne blev først og fremmest udvalgt efter farve: Det røde, det hvide, det skimlede, det tigrede osv. I 1500- og 1600-tallet var idealet en ret stor og svær hest, som vi i dag kender som den frisiske race. Den skulle både kunne trække en tung kare på dårlige veje, og den skulle kunne bære en pansret rytter. Hestenes udseende var en måde at præsentere kongemagten på. Almuen så meget sjældent kongen, hans familie eller den adelige elite på nært hold. Samfundets top præsenterede sig så at sige gennem de statelige heste, som var forspændt deres kareter, eller som de red på. Disse skulle derfor være større, smukkere og mere velnærede end bondernes mere ydmyge dyr.

Christian 4.

Æren for stutteriets første egentlige storhedstid tilfalder Christian 4. I sin regeringstid 1588 til 1648 udvidede han stutteriets areal betragteligt og tilføjede nye bygninger på avlsgården Hillerødsholm, hvor han fik indrettet sin egen lejlighed. Han inddrog Esrum Kloster og tilføjede et betragteligt nybyggeri her, og endelig byggede han et stort staldanlæg bag lystslottet Sparepenge nord for Slotssoen med plads til ca. 300 heste.

Christian 4. omfattede stutteriets drift med stor personlig interesse og deltog aktivt i udvælgelsen af de hopper og hingste, som skulle bruges til avl. Ved hans død var stutteriet landets største landbrugsbedrift, der både rådede over store arealer og mange bønders hoveripligt. F.eks. dannedes hvert år i høststens tid en tællejr omtrent på det område, hvor Hillerød Kræmmermarked i dag holder til. Her boede hundredvis af karle og piger i nogle uger hver sommer, og udover det hårde arbejde blev der sikkert også tid til en del tant og fjas. Frederiksborghesten var kendt og eftertragtet

Hoppen E fra Det grå Præstevangsstod, fra Gebauer 1822, Det Kgl. Bibliotek

i store dele af Europa og var et af de midler, som bidrog til at berømme den danske krone.

Krig og nedgang

Svenskekrigene 1658 til 1660 bragte stutieriet (og resten af samfundet) på randen af opløsning. Den svenske besættelsesmagt op slog sit hovedkvarter på Frederiksborg Slot, som blev nidkært plyndret. De fleste heste blev selvfølgelig beslaglagt. Stutteriets ansatte prøvede at skjule heste hos de bønder, som horte til godset, men de fleste af dem blev også plyndret. Samtidig forsvandt stutteriets arkiv "Den gamle Stodbog", hvor hestenes indbyrdes slægtskab var registreret.

Da besættelsen ophørte, stod stutieriet tilbage med de få heste, som havde løbet forvildede rundt i skovene, og selv om de var brændemærkede, vidste man ikke, hvordan de var indbyrdes beslægtede. Alt i alt et genetisk nåleøje, som sandsynligvis fik uheldige konsekvenser mange

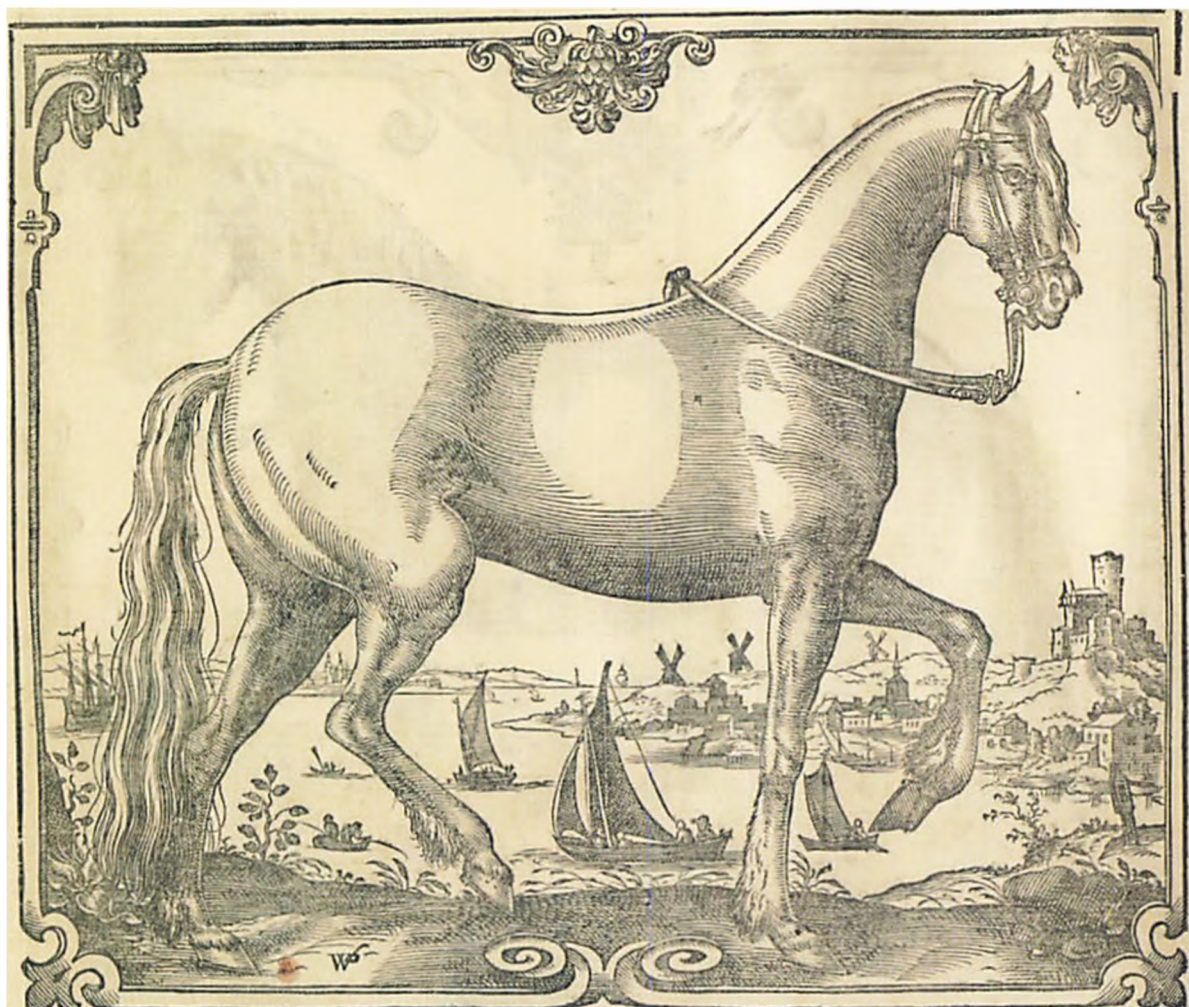
generationer senere, især da rekonstruktionen i 1680'erne lagde endnu mere vægt på rendyrkning efter farve end tidligere.

Storhedstiden under Frederik 4.

Frederik 4. førte sig frem i Europa og førte krig, men Danmark blev ikke ramt direkte af krigshandlingerne, og økonomien kom langsomt på fode igen både i Nordsjælland og resten af riget. Stutteriet havde kongens fulde opbakning og kunne udnytte sine store ressourcer til at komme op på fuld kapacitet. Kongen skaffede også nye avlsdyr fra Polen og Spanien. Man kunne levere 50 til 100 heste om året til kronen og militæret. Frederiksborghestene var stadig værdsatte og kunne kaste glans over kongedømmet og bruges som et diplomatisk aktiv i form af gaver.

Begyndende stagnation

Stutteriet var som kongelig institution helt afhængig af monarkens gunst. Christian 6. nærede ingen

"Den danske hest fra Det kgl. Frederiksborgske Stutteri". I baggrunden ses Øresund set fra Skånesiden med Helsingborg, og Kronborg kan skimtes i det fjerne. Fra: G.E. Löhneyssen: *Della Cavalleria*, Rembling, 1609. Bayerische StaatsBibliothek.

store interesse for stut­teriet. Han holdt også kongeriget uden for væbnede konflikter og havde derfor ikke den samme veneration for militær magt som sine forgængere. Samtidig begyndte nogle k­ri­setegn at vise sig: Hoppernes fertilitet begyndte at dale, og de klassiske frederiksborgheste begyndte at fremstå som umoderne.

Den faldende fertilitet skyldtes med stor sandsyn­lighed de avlsprincipper, som man havde anvendt i næsten 200 år, nemlig renavl efter farve og selve den fysiske fremtoning. Hermed var andre egen­skaber som sygdomsresistens og netop fertilitet sat i skyggen. Der var heller ikke i samtiden så stor bevidsthed om disse faktorer, som der er i moder­ne avlsarbejde.

Mod 1700-tallets midte begyndte frederiksborghes­ten at fremstå som umoderne. Moden favoriserede lettere heste, og kavaleriets panser og udrustning blev stadig lettere. Derfor fremstod spinklere og mere smidige heste nu som attraktive. Fordi stut­teriet ikke havde kongens bevågenhed, fik det stort set lov til at passe sig selv, uden at nogen udefra blandede sig i de problemer, man kæmpede med.

Frederik 5. blandede sig. Han revitaliserede hoffets pragt, og han kunne godt se, at hestene ikke le­vede op til europæisk standart, så han supplerede med nyt avlsmateriale fra bl.a. England. Desuden interesserede han sig for landbrugsøkonomi og problematiserede stut­teriets beskedne udbytte.

Afvikling

Johann Friedrich Struensee var dog den, som om nogen problematiserede stut­teriets berettigelse. Han stillede det brutale spørgsmål, om det ikke ville være billigere at overlade det til bøndernes hesteavl at forsyne hoffet og militæret med heste. Som bekendt blev Struensee henrettet, inden mange af hans visioner realiseredes. Hvad stut­teriet angik, havde han dog sået nogle frø, som var uafviselige. Allerede i 1770 nedsattes den første af en række kommissioner, der skulle rationalisere og begrænse stut­teriet. Samtidig undergik skovvæs­net en række reformer startet af Johan Georg von Langen, som satsede på rationel skovdrift alene med produktion af tømmer og brænde for øje. I en sådan skovdrift var der hverken plads til vilde eller tamme dyr i skovene. Arbejdet kulminerede med Fredskovsforordningen i 1805.

Der var naturligvis voldsomme bureaukratiske kampe omkring kommissionernes arbejde, men stut­teriet tabte. Trods forbedret effektivitet måtte stut­teriet aflevere stadig mere jord til skovvæsnet, samtidig med at landboreformerne gjorde det muligt for fæstebønderne at købe sig fri. Selvføl­gelig havde hoffet og militæret stadig brug for heste, men hofetiketten var blevet mere beskedne, og Danmark var ikke længere en militær stormagt. I 1799 udskiltes Faurholm som et selvstændigt kongeligt landbrug uafhængigt af stut­teriet. I 1840 blev stut­teriet nærmest opløst, idet en stor del af hestene blev solgt, og jorden blev opdelt i Hille­rødsholm Stutterigård, som skulle råde over 3-4 hingste og 16 avlshopper. Resten blev udskilt som Hillerødsholm Avlsgård og senere også Trollesmin­de Avlsgård. I 1871 købte C.F. Tiegten resterne af stut­teriet, og i 1876 opgav han at drive det videre som stut­teri. I 1922 blev en stor del af arealet udstykket til statshusmandsbrug.

Eftertiden

Frederiksborgstut­teriet har sammen med den kongelige jagt sat et afgørende præg på Nordsjælland. Udover de mange navne og bygninger, som stadig er synlige, er der først og fremmest bevaret store sammenhængende skovområder med en værdsat rekreativ værdi. Samtidig har bevarelsen af stut­teriets efterfølgere, Faurholm og Trollesminde, frem til vor tid givet plads til opførelsen af meget store industrivirksomheder indenfor de sidste 20 år.

Lensgreve Reventlows kort over stut­teriets vange. Jensen 1910.

Teknisk Skole

Peder Nielsen, Nordsten var en central person, da Hillerød i 1888 indviede den første tekniske skole i Mollestræde 11. Bag skolens opførelse lå en konflikt, som i flere år var forsidestof i de lokale medier. Et flertal i Industri- og Håndværkerforeningen vedtog, at bygge skolen i Østergade. Men Peder Nielsen protesterede. Det var alt for langt væk fra centrum, og han fik sin vilje efter en hård kamp. Da skolen åbnede besluttede man, at et klasselokale skulle reserveres til medlemmerne, der hver aften mødtes til kammeratlig hygge i "lastens hule". Tekst og postkort: Lennart Weber.

Dyrskuer

Hillerøds centrale placering i Nordsjælland var den direkte årsag til, at byen fik en stor rolle som hjemsted for de store arlige dyrskuer. På Dyrskuepladsen var der ofte samlet over 10.000 mennesker, når landmændene viste deres dyr frem. Og der var trængsel i bykernen når land og by modtes. Mange af Hillerøds hoteller og restaurationer havde gyldne tider. Tekst og foto: Lennart Weber.

Søren Kierkegaard havde slægtstilknytning til Petersborggaard, som ses på fotoet. Læs mere herom i artiklen "Fra Kulturlivet." Foto: Asger Berg.

Gardehusarerne

Frederiksborg Slot har i mange år haft et regiment gardehusarer til at passe på området. Bl.a. var der udstationeret en gruppe soldater og heste i Hillerød under Første Verdenskrig. Der findes kun meget sparsomme oplysninger om denne del af byens militærhistorie. Men der findes dog en del fotografier af soldaterne og deres heste. Folketællingen i 1916 viser, at der boede 85 gardehusarer i kasernen i Østergade, som senere blev til Ford Motor Kompagni. Kasernen lå der, hvor der i dag er Irma-butik. Postkort tilhører Bo Christiansen. Tekst: Lennart Weber.

De formede byen

Af Susan Monica Johnsen, museumsinspektør ved Museum Nordsjælland

Torvet i Hillerød omkring 1910. Kiosken stod her fra 1907 til 1930. Lokalhistorisk Arkiv for Hillerød Kommune.

Anden halvdel af 1800-tallet og begyndelsen af 1900-tallet var en blomstringstid for Hillerød. Karakterfulde bygninger og hoved- og villaveje blev anlagt i stort tal af foretagsomme og toneangivende arkitekter og bygherrer, som formede den by, vi kender i dag. Det fortælles der mere om her i artiklen.

Den tid, hvor de fleste arbejdede i landbruget og kendte deres plads i samfundet, var under kraftig forandring i midten af 1800-tallet. Industrialiseringen betød, at folk flyttede mere rundt mellem landsdelene, og flere søgte arbejde i byerne. Den fri næring blev vedtaget ved lov i 1857 og skabte en helt ny atmosfære over hele landet. Der blev opfundet, udtænkt, udviklet og bygget. Hele måden at tænke på og indrette sit liv på var under udvikling med nye former for arbejdsliv og samlivsformer og et kvantespring af ny teknisk formåen. Befolkningen voksede, og der blev bygget som aldrig før – og det kunne, takket været industrialiseringen, ske med helt nye og billigere byggematerialer, såsom cement og stobejern.

Tidens byggestil - historicismen

På Københavnsvej 27 i Hillerød står et helt specielt vidnesbyrd om, at også Hillerød voksede, byggede nyt og blomstrede op i denne periode. Huset er et af de tilbageværende "Kielberghuse", opkaldt efter muremester Johan Ferdinand Kielberg, som i 1880'erne og 1890'erne skod op i kvarteret omkring Helsingorgade og Københavnsvej. Kielberghusene var hovedsagelig beboet af byens matadorer, som således havde udsigt til slotssoen og slottet. I 1880-90'erne blev der bygget lignende villaer på blandt andet Holmegårdsvej, Hostrupvej, Hansensvej, Langesvej og tilstødende småveje.

Huset på Københavnsvej 27 blev bygget i tidens byggestil, historicismen, som er en fælles betegnelse for en europæisk arkitekturstromning, der efterlignede tidligere stilarter. I Danmark blev stilen især anvendt fra 1850'erne og frem til 1910. Den nye stilart var ikke en præcis efterligning af de ældre stilarter og gamle originale bygninger, men havde ofte forstørrede og grovkornede efterligninger af de gamle motiver, som blandedes efter forgodtbefindende på de nye bygninger. En slags

Jernbanebroen og Alleen o. 1900-1908. Foto venligst stillet til rådighed af Lennart Weber.

Kielbergs hus på Københavnsvej 27 med det flotte træarbejde på bl.a. gavl og kvist. Ca. 1885. Lokalthistorisk Arkiv for Hillerød Kommune.

stilforvirringsarkitektur kan man sige. Det er forskelligt, hvor mange stilretninger der blev blandet sammen, og i hvor høj en grad de enkelte stilretninger fik lov at dominere bygningerne.

Mange af vores kulturelt set mest betydningsfulde bygninger hører til i denne historicistiske stil. Eksempler herpå i København er Det Kongelige Teater, Københavns Rådhus og Glyptoteket.

De kielbergske villaer

I Hillerød ser vi de kielbergske villaer i denne særprægede historicistiske stil, hvor træarbejdet på disse tydeligt er inspireret af nordisk vikingetid. Det er gavle, terrasser og karnapper af træ i denne nordiske stil, blandet med bygninger af sten og cement formet i gamle europæiske stilretninger, såsom romansk, gotisk, renæssance, barok og rokoko. Den nye nordiske stil, der oftest var til stede som træarbejde på bygningerne, kaldes af og til for nationalromantisk stil. Tidens nye byggetekniske muligheder med stobejern og cement betød, at meget nu kunne lade sig gøre relativt billigt, og det blev udnyttet.

Det særlige ved det endnu eksisterende Kielberg-hus på Københavnsvej 27, er, at det er det hus, Kielberg byggede til sin egen familie i 1885 sammen med to næsten identiske huse i dets umiddelbare nærhed.

Johan Ferdinand Kielberg

Johan Ferdinand Kielberg kom fra en murermesterfamilie i Kolding og var fra 1865 murermester med formandsansvaret for alt murerarbejdet på Frederiksborg Slots genopbygning. Om han reelt var hentet til byen for at forestå genopbygningsarbejdet på slottet, ved vi ikke, men han synes at være kommet til Nordsjælland i perioden omkring genopbygningens start. Han passede en periode ligeledes Kronborg.

Syv år senere, i 1872, nedsatte han sig som murermester i Hillerød. Kielberg var øjensynlig en meget betroet mand, han fik nemlig en lang række arbejder for staten foruden de allerede nævnte. Kielberg, der sad i byrådet i Hillerød i 23 år fra 1882-1905, startede også et cementstoberi og er af samme grund ansvarlig for det kæmpe krater af en lavning i terrænet, der findes bag Batzkes Bakke og Holmegårdsvej.

Vilhelm Holck

En anden vigtig mand i det moderne Hillerøds tilblivelse er Vilhelm Holck, der med tiden nærmest blev betragtet som Hillerøds stadsarkitekt. Han var præstesøn fra København, og kom til byen i forbindelse med sin ansættelse som museumsinspektør på Frederiksborgmuseet. Holck var ligesom Kielberg en af de bemærkelsesværdige aktører i opbygningen af det moderne Hillerød. Han tegnede det nye rådhus på Torvet, som blev bygget i 1887-88, da det gamle, tegnet af C. F. Hansen blev for lille og i 1888 Teknisk Skole, der lå i Mollestræde. I 1895 Marie Morks Skole og i de kommende år ligeledes Frederiksborg Amts Spare- og Laanekasse i Slotsgade 48, fabriksbygningen for Nordsten med Stoberihallen, der endnu ligger ud til Hostrupsvej, samt udvidelsen af kommuneskolen på Ndr. Banevej 6, husholdningsskolen på Lindevej, sygehuset, ligeledes på Ndr. Banevej, samt det lille hvide jernbanehotel, der var lige ved at blive revet ned for nogle år tilbage.

Da jernbanen til Frederiksværk blev bygget, tegnede Holck såmænd også alle stationsbygningerne på strækningen mellem Hillerød og Frederiksværk. Kielberg og Holck havde et tæt samarbejde gennem årene, og Holck var også arkitekten bag Kielbergs helt personlige projekt med opførelse af

et badehotel i Tisvildeleje, og han tegnede også nogle af de kirker, Kielberg byggede.

Kielbergs byggerier i Hillerød

I Hillerød var Kielberg således muremester på det nye rådhus i 1887-88, Bankbygningen på Torvet i 1908 samt Elværket i Frederiksgade i 1909. Dertil kommer en hel række af villaer i Hillerød fra 1880'erne og frem. Bankbygningen på Torvet hedder stadig "Bankbygningen" og blev under byggeriet kaldt således, fordi det allerede stod klart for byggeriets start, at Hillerød og Omegns Bank skulle have kontorer her. Det var Holck, der stod for tegningerne, mens tømrermester Fritz Milner stod for projektet og var bygherre. Fritz Milner var søn af en skræddermester i Hillerød. Han var en af fremskridtets mænd og havde Hillerøds største tomrervirksomhed, som en overgang havde omkring 500 ansatte. En anden var tømrermester Julius Lange.

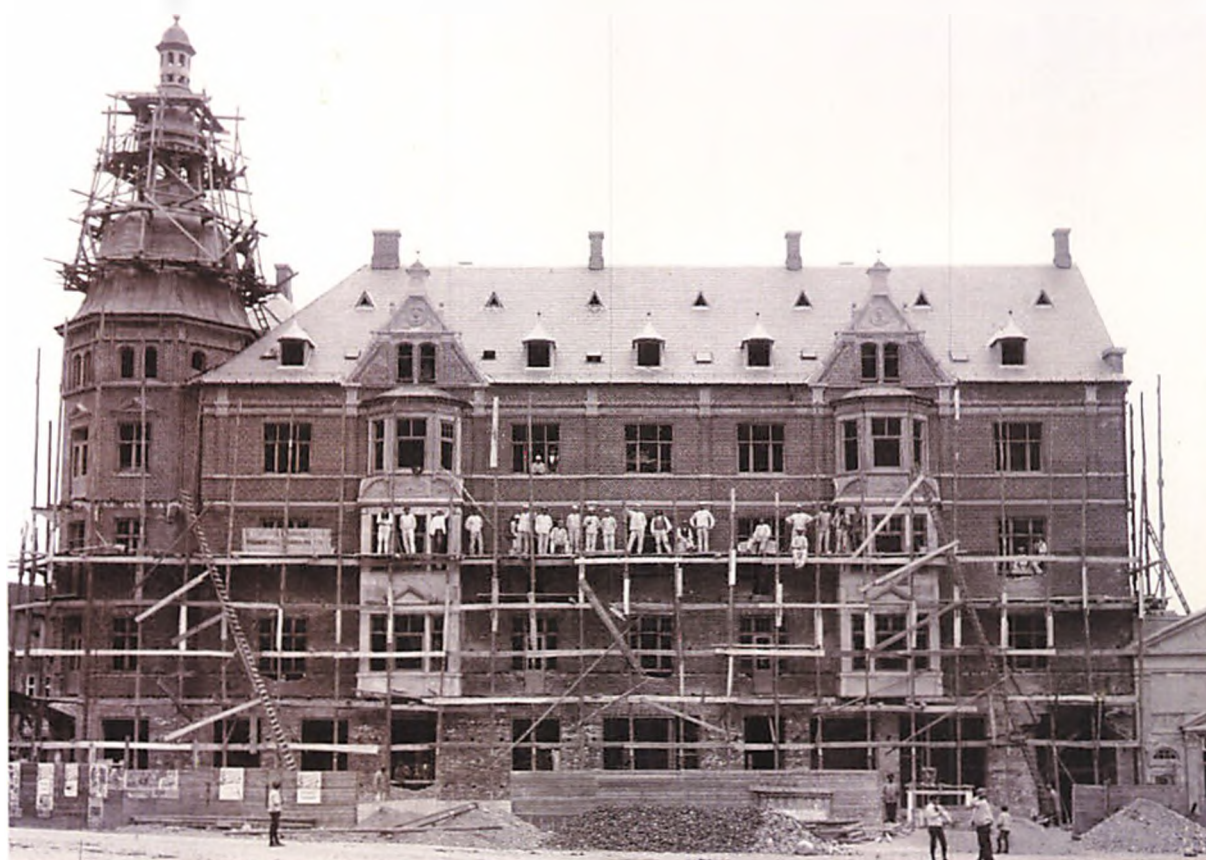
De kielbergske villaer i Hillerød er ret genkendelige – og går man rundt på nogle af de nævnte villaveje, kan man tydeligt genkende husene: De har små gavle med finurlige træarbejder i den historicistiske blandingstil eller et særpræget tag og små tårnkonstruktioner.

Postkort fra Torvet i Hillerød. Venligst stillet til rådighed af Lennart Weber.

Gobelin på Frederiksborg Slot forestillende de ansvarshavende for slottets genopbygning. Kielberg ses til højre med ryggen til.

Murerarbejde på Bankbygningen 1908. Lokalhistorisk Arkiv for Hillerød Kommune.

Genopbygningen af slottet og en jernbane til Hillerød

Genopbygningen af det nedbrændte Frederiksborg Slot og jernbanens ankomst til Hillerød var to hovedelementer, der lokalt gav ansats til Hillerøds opblomstring og etablering af håndværkerdynastier i byen.

Man kan sige, der var tale om en slags held i uheld, da slottet brændte, for hele landet deltog i indsamlingen til at bekoste en genopbygning, og det gav arbejde til håndværkere i byen i årevis. På en gobelin under trompeterstolen i slottets ridderhal er de personer afbilledet, der var ansvarlige for slottets genopbygning. Foruden muremester Ferdinand Kielberg var det arkitekt Martin Nyrup, arkitekt og senere bygningsinspektør K. Albert Jensen, arkitekt Carl Florian Thomsen, kaptajn Hammelev og snedkermester Harald Andersen. Lederen af genopbygningen, kammerherre Ferdinand Meldahl, var arkitekt og professor ved Kunstakademiet fra 1864-1902. Arkitekt Martin Nyrup var ikke bare en af hovedarkitekterne bag genopbygningen af slottet, han tegnede også senere hen Københavns Rådhus, og efter sigende var han også arkitekten bag de tyrkisk inspirerede 6-kantede kiosker i København. Hillerød fik, som følge af Nyrups virke i byen, naturligvis også en sådan "tyrkisk" kiosk på Torvet.

Omverdenen kom til Hillerød

Med jernbanens linjeforing gennem Hillerød og det genopbyggede Frederiksborg Slot, der nu skulle kaste glans over byen som museum for hele nationens historie, kom også omverdenen til Hillerød. Slottet åbnede efter restaureringen i 1882 for kongefløjen og i 1885 for hele slottet. Hillerød med slot og skov blev nu et yndet udflugtsmål for københavnere – skuespillere, forfattere, videnskabsfolk og digtere samt tidens nye driftige forretningsfolk.

Byens gæster kunne bo på et af byens hoteller – som det næsten nybyggede "Hotel Leidersdorff" lige over for slottet, der åbnede i oktober 1878, og hvis indtjening hovedsagelig var lagt an på besøgende til slottet. "Leidersdorff" var ydermere ramme om vogntransporter ud i naturen, opvisninger mv. Nu havde Hillerød jernbane, stærke håndværksmestre og begyndende virksomheder af forskellig karakter. "Det moderne Hillerøds genembrud" var en realitet, og byen havde sikret sin overlevelse uden at være afhængig af kongens residens som i tidligere tider. Hillerøds opblomstring i den her beskrevne periode er stadig synlig, for de fleste af de omtalte bygherrer og arkitekters bygninger står flot endnu - ligesom de gamle villaveje, der stoder op til byens ældste kerne, stadig udgør en væsentlig del af det moderne Hillerøds struktur.

Elværket i Frederiksgade ca. 1920-30. Lokalthistorisk Arkiv for Hillerød Kommune.

Hillerødsholm

Navnet Hillerød kan føres tilbage til ca. 1275, hvor Hillerødsholm nævnes for første gang. Gården lå på den holm, der nu er fundamentet under Frederiksborg Slot. Da Frederik 2. overtog gården fra Herluf Trolle og Birgitte Gøye og byggede det første slot, blev gården flyttet til området mellem Kastanieallé og Hillerødsholmskolen. Gården var i flere hundrede år en væsentlig del af stutieriet for Frederiksborghesten, men dens betydning dalede fra midten af 1800-tallet. Hovedbygningen blev bl.a. brugt til pensionat, inden gården i 1939 blev revet ned for at give plads til boligbebyggelsen Hillerød Parkgård.

Tekst og postkort: Lennart Weber.

Havnebyen Hillerød

Mange trækker lidt på smilebåndet når vi siger 'Hillerød som havneby'. Men det er i højeste grad seriøst. Hver eneste sommerdag sejler færgen Frederiksborg Slotsso rundt med turister. Og der har sejlet skibe på Slotssoen lige siden kongerne slog sig ned på slottet. Billedet her af de to både er formentlig fra 1870-erne eller senest 1880-erne. Tekst og postkort: Lennart Weber.

Fra kulturlivet

Af Asger Berg, fhv. lektor, og Eva Holm-Nielsen, cand.mag.

*Annaborg – Hillerøds kunsthús.
Foto: Asger Berg*

Mindepladen for Esaias Compenius på Torvet. Foto: Asger Berg.

Hillerød er en kulturby. Det har byen været i mindst 400 år. Selv om ordet "kultur" her skal forstås snævert som musik, teater, litteratur, kunst og videnskab, er der emner nok. Opgaven har været at kigge på gamle og nye historier om folk, der har sat deres præg. Vi har måttet vælge til og vælge fra, og udvalget er absolut subjektivt. Vi vil fortælle om det, der huskes – eller bør huskes.

I byens ældste historie var kulturlivet stort set centreret om Frederiksborg Slot og Slotskirken. Fra Frederik 2.s og Christian 4.s tid skal man frem til 1800-tallet, for man kan tale om en større udbredelse af kulturen til resten af byen. Til gengæld blev det med demokratiseringen og hele samfundsudviklingen ganske andre faktorer, der satte dagsordenen, og i dag lever kulturen vidt og bredt i byen.

På Torvebakken i Hillerød, i stensætningen ved den tidligere politistation, sidder der en mindetavle for Esaias Compenius. Den er med til at holde liv i mindet om den tyske orgelbygger og organist, som man vel i denne anledning kan tillade sig at kalde indvandrer til Hillerød. Han ville måske nok være rejst retur, men døde efter alt at dømme her i byen i 1617 efter at have opstillet det orgel, som stadig står i Slotskirken. Og det verdenskendte orgels toner fra Christian 4.s tid kan stadig høres hver torsdag.

Når senere konger residerede på Frederiksborg, genlod Den Kongelige Livgardes militærmusik op og ned ad byens gader. Og når der var marked i byen, fik en spillemand lov til at sætte liv i folk. Ifølge folketællingen 1787 boede stadsmusikanten Jacob Wiinholt i "Københavnsgade 88", i dag svarende til Torvet 1. Også i Bakkegade boede

*A.P. Berggreen (1801-1880).
Litografi. Det Kgl. Bibliotek.*

en mand, der kaldte sig musikant. Ved private lejligheder har der været sang, musik og dans i de lave stuer rundt om i byen, men vi må gætte os til, hvordan det har lydt.

Fra Slotskirken udgik der fra begyndelsen af 1800-tallet initiativer, der var med til at udbrede musikken, og i det hele taget kulturen. Hillerøds borgere blev i højere og højere grad involverede. Den 26-årige Andreas Møller, som i 1806 blev ansat som lærer ved Nyhuse Skole, blev i 1820 beskikket som organist for Hillerøds menighed, og han gik i gang med at forbedre kirkemusikken. Børnene fra de offentlige skoler havde pligt til at synge i kirken. Han dannede desuden et blandet kor, hvis medlemmer var rekrutteret blandt borgerskabet. Koret sang vekselsang og 4-stemmige koraler ved særlig festlige gudstjenester og medvirkede ved koncerter uden for kirken.

Den initiativrige pioner gav også privat musikundervisning. Blandt hans elever var en lille dreng på 9 år ved navn Andreas Peter Berggreen, som siden blev kendt som salmekomponist, og hvis melodier stadig lever. Han tilskyndede til oprettelsen af Frederiksborg Sangforening 1845, Hillerøds første folkelige kor. De små private kor og ensembler i byen, som gav koncerter til støtte for gode formål, udviklede sig op igennem 1900-tallet til mange amatørkor, musikkorps og musikforeninger i byen.

*Love for Hillerøds første teaterforening, "Thalia".
Foto: Eva Holm-Nielsen.*

Helsingørgade 50, hvor Henrik Pontoppidan boede på 1. sal 1904-08. Foto: Asger Berg.

I dag tager vi Hillerød Musikskole, Klaverfabriken, Støberihallen og Hillerød Musik & Teater som selvfølgeligheder. Skoler, institutioner og foreninger satte skub i amatører og dem, der siden blev professionelle. Udefra kom kulturfolk, der kunne inspirere. Der er langt fra Compenius til Michala Petri, Peter Bastian og Den Gale Pose, men man kan roligt sige, at Hillerød blev en musikby.

Teaterby blev Hillerød ikke. Byen har aldrig haft et egentligt teater. Da nogle dramainteresserede elever og lærere på Frederiksborg Latinskole i 1813 dannede "Hillerød og Frederiksborgs dramatiske Selskab Thalia", foregik forestillingerne privat eller på Skovlyst. De følgende 200 år blev der spillet teater og revy på mange slags scener: på byens skoler, i haller, hoteller eller ved friluftsforestillinger. Amatører afløstes af omrejsende teaterkompagnier, så Hillerøds borgere ikke altid behøvede at rejse til København for at se de professionelle optræde.

Stutmesterens søn, Nicolai Peter Nielsen, tog skridtet fra amatør til professionel. Han begyndte i Thalia på Latinskolen og blev fra 1820 en af de førende kræfter på Det Kongelige Teater.

Hillerød fik aldrig et teater, men tre biografteatre. Fra 1900-tallets begyndelse fik filmen sin scene i biografen på Torvet, og i storhedstiden midt i århundredet konkurrerede den med Kosmorama i Slotsgade og Slotsbio i Frederiksværksgade. Sidstnævnte lever heldigvis stadig, takket være entusiastiske frivillige. Her præsenteres et alternativt repertoire i forhold til Nordisk Films BioCity på Nordre Banevej.

I digterkvarteret i Hillerød Vest henviser vejnavnene til kendte navne fra dansk litteratur: Kingosvej, Heibergsvej, Jakob Knudsensvej osv. Også en enkelt nordmand har sneget sig ind. Henrik Ibsen besøgte byen én gang. Men en af hans kendteste karakterer, Nora i "Et Dukkehjem", er inspireret af forfatterinden Laura Kielers skæbne. Hun var gift med overlærer Kieler på Latinskolen.

Andre af digterkvarterets forfattere boede her i kortere eller længere tid. Thomas Kingo, den store baroksalmedigter, gik i skole her fra 1650. Jakob Knudsen, der skrev salmen "Se nu stiger solen", boede i Grønnegade 23 i årene 1904-1909. Lidt forvirrende er det så, at Søren Kierkegaardsvej og digterpræsten Jens Christian Hostrupsvej ligger

midt i byen ligesom Martin Andersen Nexøs Plads. Kierkegaard havde slægtstilknytning til Petersborggaard, Hostrup var præst i Hillerød 1862-1881, og Nexø boede på Skansevej i årene omkring 1930.

Vejnavne og mindeplader gør dog ikke Hillerød til en litteraturby eller en by af læsere. Omkring 1908 ville Jeppe Aakjær besøge sin forfatterkollega Henrik Pontoppidan, men kendte ikke hans præcise adresse, Helsingørgade 50. Fra Hillerød Station måtte han vandre omkring og spørge i lang tid, for ingen kendte forfatteren, der ellers var blandt tidens store navne.

En læsende kulturby blev Hillerød først igennem uddannelses- og biblioteksvæsenets udbredelse. Hillerød Bibliotek grundlagdes i 1896, og Christian 4.s elitære latinskole fra 1630 – i dag Frederiksborg Gymnasium – blev igennem 1900-tallet suppleret af mange typer af skoler, højskoler og uddannelsesinstitutioner, kommunale, private og selvejende. Hillerød blev en uddannelsesby, og det har betydet uendelig meget for kulturlivet.

Kultur er ikke blot events, der foregår på forskellige venues. Enhver, der læser en god bog, ser en god film eller glæder sig over god arkitektur og eventuelt drøfter den med andre, er et kulturmenneske.

Det gælder også de hillerødanere, der ser på billedkunst. Aldrig har der været så mange muligheder for at skabe, udstille og se på billedkunst som i dag. Frederiksborgmuseet, åbnet for publikum i 1878, er stadig det store trækplaster, men Hillerød Kunstdage kan også samle mange kunstnere og kunstelskere. Annaborg, hjemsted for Hillerød Kunstforening, er siden 2010 blevet et permanent udstillingssted.

I guldalderen valfartede kunstnere til Hillerød for at male Frederiksborg Slot. En af dem var Christen Købke, delvis opvokset i Hillerød. Kurt Trampedach er en anden kendt hillerødkunstner. Og rundt om i mange hjem i byen hænger malerier med lokale motiver, malet af kunstnere som Jakob Hansen, Andreas Friis, Viggo Pedersen, Knud Dybvad eller Claus Havemann.

Den sidste af kulturens områder, videnskaben, kan også byde på navne, der huskes eller bør huskes. På facaden til Slotsgade 23 opsatte Hillerød Turistforening i 1910 en mindeplade for sprogforskeren

Johan Nicolai Madvig. I dag er huset og pladen væk, ret symptomatisk. Til gengæld hænger mindetavlen for kulturhistorikeren og politikeren Hartvig Frisch, født i Hillerød i 1893, stadig på Hammersholtvej 4.

Folkemindevidenskaben havde en energisk ildsjæl i Anders Uhrskov. Som højskolelærer, forfatter og bibliotekar kom han til at betyde meget for byen og egnen. Han tog initiativ til Nordsjællandsk Folkemuseum, grundlagt 1925, i dag en del af Museum Nordsjælland. Han grundlagde også Lokalhistorisk Arkiv på Hillerød Bibliotek.

Folkemuseet med husmandsstedet på Jægerbakken, gav i øvrigt straks anledning til strid mellem Uhrskov og byens højt ansete naturvidenskabsmand, Carl Wesenberg-Lund, grundlægger af Ferskvandsbiologisk Laboratorium, et institut under Københavns Universitet. Han forudså i 1925, at Uhrskov havde planer om mere frilandsmuseum på den smukke Jægerbakke, og det vendte han sig imod som naturfredningsmand. Wesenberg-Lund døde i 1955, Uhrskov i 1971. Sidstnævnte fik opkaldt en vej efter sig, Wesenberg-Lund fik Wesenberg-Lund Gyden over for Bakkegade.

I 1832 hang der i Porttårnet på slottet et maleri med titlen "Hillerøds profeter". Maleriet er forsvundet, men omtales i en bog fra dengang. De to profeter var – en ugle og en skytte! Mens skytten nok henviser til Frederiksborg som kongens jagtslot, er uglen visdommens fugl. Den er gudinden Minervas fugl, symbol på åndsliv, kunst og kultur. Maleriet forudsagde med andre ord Hillerøds fremtid som skole- og kulturby.

Anders Uhrskov. Foto omkring 1910.

Carl Wesenberg-Lund. Wellcome Library, London.

Litteraturliste

- Appel, C. og M. Fink-Jensen 2013: Dansk Skolehistorie. Da læreren holdt skole. Tiden før 1780.
- Baagøe, J. 2016: Kongens Skov – Verdens arv. Dansk Jagt- og Skovbrugsmuseum, Hørsholm.
- Baagøe, J. m.fl. 2014: Nomination of the par force hunting landscape in North Zealand. Dansk Jagt- og Skovbrugsmuseum, Hørsholm.
- Christophersen, S. og Steensberg, N.K 2006: "Frederiksborg Gymnasium 1945-2006", i Baunegaard, K. (red.) Hillerød 1945-2006, s. 326-335.
- Damgaard, J- 2003: Alithia. Et dansk Fyrstespejl til Christian IV. Museum Tusulanum.
- Danmarks kirker, Frederiksborg Slotskirke. 1973: Gads Forlag.
- Eller, P. 1976: Salvingerne på Frederiksborg. Det Nationalhistoriske Museum på Frederiksborg.
- Gebauer, C.D. 1822: Det kongelige danske Stutteri i Frederiksborg, København.
- Gustafson, N. 1983: Handel i Hillerød. Hillerød Handelsstandsforening, Hillerød.
- Gustafson, N. 1986: Det kongelige Frederiksborgske Salpeterværk 1753-1841, Axel Rud. Pallesen, Hillerød.
- Heiberg, S. (red.) 2006: Christian IV og Frederiksborg. Aschehoug.
- Hermansen, V. 1925: "Hillerød Bys Historie indtil 1864", i Uhrskov A. (red.) Hillerødbogen. Frederiksborg Amts historiske samfund, Hillerød.
- Jensen, J. 1910: Det Kongelige Frederiksborgske Stutteris Historie fra dets første Oprindelse til dets Opløsning 1840.
- Johansen, H. 2010: Masters, Meanings & Models. National Museum of Denmark, København.
- Klahn, I.R 2014a: "Opdragelsen til gudfrygtige og lovydige undersåtter – Hillerøds skolehistorie før 1814." NoMus 1/2014.
- Klahn, I.R 2014b: "Åndsfrihed og demokrati – om skolelovene af 1814 og dele af Hillerøds skolehistorie" NoMus 2/2014.
- Kornerup, B. 1933: Frederiksborg Statsskoles Historie 1630-1830. Med en oversigt over skolens nyere historie. Hillerød.
- MariEGAARD, A. m.fl. 1993: Støberihallen, Lokalhistorisk Forening i Hillerød, Hillerød.
- Olden-Jørgensen, S. 1999: Det genfundne originalmanuskript til Peder Vinstrups kroningstale 1596. Danske Magazin, Niende række, s. 245-270.
- Reindahl, F. 2002: Med lodder og trisser. Fysikfirmaer i Hillerød gennem 125 år. 1868-1993, Dansk Skolemuseum, København.
- Steenberg, J. 1948: Hillerødborgere paa Christian IV's Tid, Fra Frederiksborg Amt, 1948, s. 3-27.
- Steensberg, N.K. 1992: Kongens Skove. Skovene i Frederiksborg Amt fra 1500 tallet til moderne tid og Det Kongelige frederiksborgske Stutteri. Frederiksborg Amts Uddannelses - og Kultursektor.
- Uhrskov, A. (red.) 1948: Hillerødbogen. 1948. Hillerød Byraad.
- Uhrskov, A. 1956: Nye Kulturbilleder fra Hillerød og omegn, 1849-1914, Hillerød.
- Weismann, C. 1929: Vildtet i Jægersborg Dyrehave. Hage & Clausens Forlag, København.
- Weismann, C. 1931: Vildtets og jagtens historie i Danmark. C.A. Reitzels Forlag, København.